

www.skripta.info

Tomas
Bernhard

Autobiografski spisi

Uzrok

U Saveznoj pokrajini Salzburg dve hiljade ljudi godišnje pokuša da sebi prekrati život. Deseti deo tih pokušaja samoubistva završi se smrću. Po tome je Salzburg rekorder u Austriji koja s Mađarskom i Švedskom pokazuje najveću stopu samoubistava.

„Salzburške Novosti” 6. maja 1975.

Grinkranc

Grad naseljavaju dve kategorije ljudi, oni koji prave poslove i njihove žrtve; onaj koji uči i studira u njemu može stanovati samo na način bolan, koji svaku prirodu uznemirava, sluđuje i ruinira, i veoma često podmuklo smrtonosan. S jedne strane ekstremne vremenske prilike koje neprikidno iritiraju, kidaju živce i u svakom slučaju uvek razboljevaju njegove žitelje, predalpska klima - u medicinskom smislu uvek škodljiva za ta sažaljenja dostojna, prirodnim prilikama potpuno prepuštena stvorenja - bila ona toga svesna ili ne, dosledno im s neverovatnom bezobzirnošću pritiskujući glavu i telo i čitavo biće, iritirajući, nervirajući, ponižavajući i vređajući, uvek iznova produkujući velikom prostotom i niskošću obdarene stanovnike, i s druge strane, salcburška arhitektura koja u tim vremenskim prilikama sve pustošnije deluje na raspoloženje ovih ljudi, proizvode rođene ili useljene Salcburžane koji između hladnih i vlažnih zidova - koje oni koji uče i studiraju, što sam ja bio pre trideset godina, vole iz naklonosti a mrze iz iskustva - idu za svojim borniranim tvrdoglavostima, ludostima, tupoglavostima, brutalnim poslovima i melanholijama i neiscrpan su izvor primanja za sve moguće i nemoguće lekare i pogrebne preduzimače. Odrastao u ovom gradu željom svojih ovlašćenih vaspitača ali protiv svoje sopstvene volje, i od najranijeg detinjstva s najvećom osećajnom i razumskom spremnošću za ovaj grad, s jedne strane zatvoren u proces izlaganja njegove svetske čuvenosti kao u neku perverznu mašinu lepote kao mašinu lažljivosti koja proizvodi novac kao protiv-novac (protiv-vrednost), a s druge u oskudnost i bespomoćnost svog sa svih strana nezaštićenog detinjstva i mladosti kao u kakvu tvrđavu strave i užasa, osuđen na ovaj grad kao grad karakternog i duhovnog razvoja, ima sećanje na grad i svoje životne okolnosti u tom gradu, ni suviše grubo, ni suviše lakomisljeno izrečeno, kao više tužno, više zamračujuće i zacrnjujuće za rani i najraniji razvoj, ali u svakom slučaju sudbonosno, presudno za čitavu njegovu egzistenciju, ne drukčije. Nasuprot ogovaranju, laži, licemerju, on tokom pisanja ovog nagoveštaja mora sebi kazati da je taj grad koji je prožeo čitavo njegovo biće i odredio njegov razum, uvek, a pre svega u detinjstvu i mladosti, u dva desetleća u njemu proegzistirano i proegzercirano vremena očajanja kao vremena sazrevanja više naudio duhu i duši, uvek mu samo zlorabio duh i dušu, neprekidno ga direktno ili indirektno korio i kažnjavao za nepočinjene prestupe i zlodela, ubijao mu osećajnost i osetljivost ma koje prirode, nikad podsticao njegove stvaralačke darove. On je u tom vremenu učenja, koje je bez sumnje bilo njegovo najjužasnije vreme, a ovde je reč o tom vremenu njegovog učenja i osećanjima koje je imao u tom vremenu učenja, za ostatak svog života morao da plati visoku cenu i verovatno najveći iznos. Taj grad nije zaslužio naklonost i ljubav koju su mu baštinili njegovi preci kao bezuslovnu naklonost i bezuslovnu ljubav i uvek ga je, i u svim vremenima i u svim slučajevima sve do današnjeg dana, odgurivao, odbijao i na svaki način ga povređivao. Da u jednom trenutku, i to u odlučujućem spasonosnom trenutku krajnje nervne napetosti i maksimalno mogućeg ranjavanja duha, nisam iznenada uspeo da okrenem leđa tom gradu koji je na kraju krajeva oduvek povređivao i progonio kreativnog čoveka, tom konačno uništavajućem gradu, koji mi je po roditeljima u isti mah majčinski i očinski grad, ja bih, kao i toliki drugi kreativni ljudi u njemu, i kao toliki moji drugovi i prisni znanci, iskušao ono za taj grad jedino karakteristično, pa bih se nenadano ubio, kao što su se mnogi u njemu nenadano ubili, ili bih polako i bedno skončao u njegovim zidovima i njegovom neljudskom vazduhu koji goni ljude da se uguše i ni na šta drugo

sem da se uguše, kao što su mnogi u njemu polako i bedno skončali. Veoma često mogao sam da poznajem i volim poseban način i apsolutnu svojevrsnost tog mog majčinskog i očinskog kraja (čuvene) prirode i (čuvene) arhitekture, ali slaboumni stanovnici koji žive u tom kraju i arhitekturi i iz godine u godinu se bezglavo multiplikuju, i njihovi podli zakoni i još podlija tumačenja tih njihovih zakona uvek bi odmah ugušili poznavanje i ljubav za tu prirodu (kao kraj), koja je čudo, i za arhitekturu koja je umetničko delo, uvek bi odmah ugušili već prve zametke, moja na samog mene upućena egzistencijalna sredstva ostala bi odmah bez odbrane protiv u tom gradu kao ni u jednom drugom vladajuće malograđanske logike. Sve je u tom gradu protiv stvaralačkog, a uvek se sve više i sa sve većom vehemencom tvrdi suprotnost, njegov fundament je licemerje i njegova najveća strast je neduhovnost, a tamo gde se u njemu samo ukaže mašta, biva iskorenjena. Salzburg je jedna perfidna fasada na kojoj svet neprekidno slika svoju lažljivost i iza koje ono stvaralačko mora da zakrži, usahne i propadne. Moj zavičajni grad je u stvarnosti smrtna bolest koju njegovi stanovnici zapate rođenjem ili useljenjem i ako ga u presudnom trenutku ne napuste tada direktno ili indirektno, pre ili kasnije pod svim tim užasnim okolnostima ili nenadano počine samoubistvo ili direktno ili indirektno propadaju na tom skroz naskroz nečovečnom arhitektoski-nadbiskupski-tupoglavo-nacionalsocijalističko-katoličkom tlu smrti. Za onoga koji poznaje grad i njegove stanovnike, on je naoko lep, ali ispod površine je zapravo zastrašujuće groblje fantazija i želja. Nekom ko uči i studira i pokušava da se snade i (svoje) pravo nađe u tom gradu, svuda na glasu po lepoti i arhitekturi i godišnjem festivalu, a i po takozvanoj visokoj umetnosti, on začas postane još samo hladan mrtvački muzej otvoren za sve bolesti i niskosti, u kome mu rastu samo zamislive i nezamislive prepreke koje bezobzirno razaraju njegove energije i duhovne darove i klice, i najdublje ga povređuju. Grad mu uskoro nije više lepa priroda i primerna arhitektura, već ništa drugo do neprobojna ljudska šikara od prostote i niskosti, pa on više ne hoda kroz muziku dok hoda njegovim ulicama, još samo zgađen moralnim glibom njegovih stanovnika. Nekom takvom ko se najednom prevario u svemu, u tom stanju, saobrazno njegovoj dobi, grad nije razočarenje, nego užas, a za sve, pa i za uzdrmanje, grad ima svoje smrtonosne argumente. Kako sam tada osetio, a kako danas mislim, sa svom strogošću jednog takvog iskustva, trinaestogodišnjak je iznenada zajedno s trideset i četiri vršnjaka u prljavom i smrdljivom internatu, u spavaonici koja je smrdela na stare vlažne zidove i staru pohabanu posteljinu i mlade neoprane pitomce u tom internatu u Šranenštrase* i nedeljama ne može da zaspi jer njegov razum ne razume zašto iznenada treba da bude u toj prljavoj i smrdljivoj spavaonici, jer mora da oseti kao izdaju ono što mu se ne objašnjava kao obrazovna nužnost. Noći su mu škola posmatranja zapuštenosti spavaonica u javnim obrazovnim ustanovama i, sledstveno, obrazovnih ustanova uopšte i uvek iznova u tim obrazovnim ustanovama smeštanih, dece iz seoskih zajednica koja su, kao i on sam, iz glave i ruku roditelja predata na državno vaspitanje, a koja, kako mu izgleda tokom njegovih noćnih prinudnih posmatranja,

* Toponimi kao ulice dati su u srpskoj transkripciji, ali mahom nisu prevedeni u svojim značenjima. Kada su ulice u pitanju, javljaju se Straße i Gasse koje bi trebalo da se razlikuju po veličini, u smislu da je Straße veća od Gasse, ali to nije uvek slučaj. Najverovatnije je u prošlosti na mestu takve Gasse bila uličica koju bismo mi eventualno zvali sokak koja je urbanizacijom/modernizacijom proširena/produžena, ali je zadržala svoje staro ime. Sve napomene obeležene zvezdicom dao je prevodilac.

svoja stanja iscrpljenosti bez daljeg mogu da pretvore u duboki san, dok on sam svoje još mnogo veće stanje iscrpljenosti kao neprekidno stanje povređenosti nikad, čak ni za tren ne može da pretvori u san. Noći se otežu bez kraja i konca kao stanja očajanja i straha, i ono što vidi i čuje i opaža sa sve većim strahom uvek je hrana za novo očajavanje. Internat je novajliji zatvor nisko izgrađen protiv njega, rafinirano projektovan protiv njegovog duha, te dakle protiv cele njegove egzistencije, u kome su direktor (Grinkranc) i njegovi pomoćnici (nadzornici) bog i batina i u kome je dopuštena samo apsolutna poslušnost, te dakle apsolutna potčinjenost pitomaca, dakle slabijih pod jačima (Grinkranc i njegovi pomoćnici), i samo neodgovornost i nadutost. Internat kao zatvor znači progresivno pooštavanje kazni i konačno potpunu bezizglednost i beznadežnost. On ne shvata kako su ga oni za koje je uvek mislio da su ga voleli pri punoj svesti bacili u taj državni zatvor. Ono što ga već u prvim danima u prvom redu obuzima je naravno misao o samoubistvu. Jedino ispravno izgleda mu usmrtni život ili egzistenciju kako se više ne bi moralo živeti i egzistirati, učiniti kraj toj iznenadnoj potpunoj bedi i bespomoćnosti skokom s prozora ili vešanjem, na primer u cipelarniku u prizemlju, međutim, to ne čini. Uvek kad u cipelarniku vežba violinu, naime, Grinkranc mu je za vežbanje violine dodelio cipelarnik, misli na samoubistvo. Mogućnosti da se obesi najveće su u cipelarniku, ne predstavlja mu nikakvu teškoću da dođe do užeta, i već posle drugog dana čini pokušaj s hozntregerima, međutim napušta taj pokušaj i nastavlja s vežbanjem violine. Kadgod ubuduće uđe u cipelarnik, ulazi u misao o samoubistvu. Cipelarnik je krcat stotinama znojavih pitomačkih cipela u natrulim drvenim regalima, a ima samo jedan, tik uz plafon izbijen prozorski otvor, kroz koji međutim ulazi samo rdav kuhinjski vazduh. U cipelarniku je sam sa sobom i sam sa svojom mišlju o samoubistvu koja otpočinje istovremeno s vežbanjem violine. Tako mu je ulaz u cipelarnik, koji je bez sumnje najstrašnija prostorija u celom internatu, pribežište u sebe samog pod izgovorom da vežba violinu, i on u cipelarniku toliko glasno vežba violinu da se sam tokom vežbanja violine u cipelarniku neprekidno plaši da će cipelarnik u svakom trenutku eksplodirati. Ispod svog s lakoćom virtuoznog, iako ne i najegzaktijeg sviranja violine, sasvim prelazi u mišljenje o samoubistvu, u kome se bio iškolovao još pre dolaska u internat, jer je prethodno u suživotu sa svojim dedom kroz celo detinjstvo prošao kroz školu spekulacije sa samoubistvom. Sviranje violine i Dnevni Ševčik* uz to da ga violina nikad ne može dovesti do nečeg velikog, u svesti su mu bili savršen alibi da bude sam i sam sa sobom u cipelarniku u koji za vreme vežbanja niko nije imao pristupa; na spoljašnjoj strani vrata visila je rukom gospođe Grinkranc ispisana tabla: „Zabranjen ulaz! Muzička vežba”. Svakoga dana čeznuo je da potpuno iscrpljujuće vaspitne muke u internatu prekine boravkom u cipelarniku, kako bi muzikom na violini taj zastrašujući cipelarnik mogao da iskoristi za razmišljanje o samoubistvu. Na svojoj violini svirao je sopstvenu muziku u susret sopstvenoj misli o smrti, najvirtuozniju muziku, ali koja nije imala ni najmanje veze s muzikom propisanom u Ševčiku, a ni sa zadacima koje mu je postavljao njegov učitelj violine Štajner. Ta muzika mu je zapravo bila sredstvo da svakog dana posle ručka može da se odvoji od ostalih pitomaca i od cele internatske mašine te da se prepusti samom sebi, ništa drugo. Ona nije imala veze s nekim studiranjem violine kakvo bi se zahtevalo, na koje je bio nateran, ali koga se gnušao jer ga u osnovi nije želeo.

* Školska metoda za vežbanje violine češkog violiniste Otačara Sevčika.

Taj čas vežbanja na violini u skoro potpuno mračnom cipelarniku, u kome su sve do plafona naslagane pitomačke cipele sve više i više zgušnjavale svoj u cipelarniku zatočeni vonj kože i znoja, bio mu je jedina mogućnost bekstva. Njegov ulazak u cipelarnik značio je istovremeno otpočinjanje meditacije o samoubistvu, a intenzivnije i sve intenzivnije sviranje violine - intenzivnije i sve intenzivnije bavljenje samoubistvom. U cipelarniku je zaista učinio mnogo pokušaja da se ubije, ali nijedan od tih pokušaja nije otišao predaleko. Petljanje s konopcima i hozntregerima i stotine pokušaja s mnogobrojnim kukama u cipelarniku uvek bi bili prekinuti u presudnom životnospasonosnom trenutku njegovim svesnim sviranjem violine, sasvim svesnim prekidanjem misli o samoubistvu i sasvim svesnom koncentracijom na njemu sve fascinantnije mogućnosti violine koja mu je s vremenom bila manje muzički instrument a više instrument za utrnuće meditacije o samoubistvu i povodljivosti na samoubistvo, i za iznenadno prekidanje te meditacije o samoubistvu i povodljivosti na samoubistvo, s jedne strane visokomuzikalan (Štajner), s druge strane po prirodi potpuno podložan nedisciplini u pogledu propisa (isto tako Štajner), njegovo je sviranje violine, naročito u cipelarniku, imalo skroz na skroz i samo svrhu izlaženja u susret razmišljanju o samoubistvu, nijednu drugu, a očigledna je bila njegova nesposobnost da se na violini pokorava Štajnerovim zapovestima, a to znači da odmakne u studiju violine kao takvom. Razmišljanje o samoubistvu, koje ga je gotovo neprekidno obuzimalo u i izvan internata i kome se u to vreme i u tom gradu nije mogao odupreti ni sa čim i ni u jednom duhovnom raspoloženju, u to mu je vreme kao ni sa čim drugim bilo povezano s njegovom violinom i s njegovim sviranjem na violini, i ono se tada kao neki mehanizam uvek pripremalo već samom pomišlju na sviranje violine, intenziviralo se vađenjem violine iz kutije i pokretalo s početkom sviranja violine. Vremenom je morao potpuno da se prepusti tom mehanizmu koji se zaustavio tek s uništenjem violine. Kasnije, kad bi se setio cipelarnika, često se pitao ne bi li bilo bolje da je u tom cipelarniku okončao svoju egzistenciju, da je likvidirao celu svoju budućnost, šta god daje bio njen sadržaj - da je samo za to imao hrabrosti, umesto da tu u svakom slučaju savršeno problematičnu egzistenciju, čiji mi je sadržaj sad poznat, produžava decenijama. Ali za jednu takvu odluku on je bio preslab. Dok je toliko njih u internatu u Šranenštrase skupilo hrabrost i počinilo samoubistvo, začudo niko u cipelarniku, koji bi ipak bio idealan za samoubistvo - oni su se svi bacali kroz prozore spavaonica ili klozeta ili se u perionici vešali o tuš, on nikad nije skupio snage i odlučnosti i čvrstine karaktera za samoubistvo. Činjenica je da su se u njegovo vreme, kao i mnogi pre i posle!, u internatu u Šranenštrase, samo u nacionalalsocijalističko vreme između jeseni četrdeset i treće (njegov ulazak) i jeseni četrdeset i četvrte (njegov izlazak), ubila četiri pitomca, strmoglavila se s prozora, obesila, a mnogi drugi su se, skrenuvši sa školskog puta izvan grada, usled neizdrživog očaja u glavi, strmoglavljivali s oba gradska brda, dajući prednost Menhsbergu padali direktno na asfaltiranu Milnerhauptštrase, Ulicu samoubica, kako sam uvek nazivao tu jezivu ulicu, jer sam vrlo često viđao kako na njoj leže zdrobljena ljudska tela, đaci ili neđaci, ali pretežno đaci, grudve mesa u šarenim komadima odeće, saobrazno godišnjem dobu. I danas, tri decenije kasnije, uvek iznova čitam, u pravilnim razmacima i grupisano u proleće i jesen, o đačkim i drugim samoubistvima, godišnje o tucetima, iako znam da su stotine. U internatima, a naročito u takvima pod najekstremnijim ljudskosadističkim i prirodnoklimatskim uslovima kao u Šranenštrase, glavna tema među onima koji uče i studiraju verovatno je samoubistvo, među pitomcima ništa drugo do tema samoubistva, dakle svemu drugom kao naučnom predmetu prethodi ona sve njih zajedno

najintenzivnije obuzimajuća pomisao na samoubistvo i misao o samoubistvu je uvele najnaučniji predmet, međutim, to je društvu laži nerazumljivo. Zajedništvo sa supitomcima uvek je bilo zajedništvo s mišlju o samoubistvu, u prvom redu s mišlju o samoubistvu, tek u drugom redu s gradivom za učenje i studiranje. Zaista nisam samo ja tokom celog mog vremena učenja i studiranja većinu vremena morao da provodim s mišlju o samoubistvu, izazvan brutalnim, bezobzirnim i u svim svojim pojmovima prostačkim okruženjem, s jedne strane, u svakoga mladog čoveka najvećom senzibilnošću i povredivošću, s druge strane. Vreme učenja i studiranja poglavito je vreme misli o samoubistvu. Ko to poriče, sve je zaboravio. Koliko sam često, i to stotinama puta, hodao gradom misleći samo na samoubistvo, samo na utrnuće svoje egzistencije, i gde ću i kako počinuti samoubistvo (sam ili u zajednici), ali te svime u ovome gradu izazvane misli i pokušaji uvek su iznova vodile nazad u internat, u internatski zatvor. Misao o samoubistvu kao jedino neprekidno dejstvenu nije samo imao svako za sebe, svi su imali tu neprekidno dejstvenu misao, i neki su od te misli odmah poginuli, a drugi su od misli bili samo slomljeni, i to za čitav svoj život slomljeni; uvek se debatovalo i diskutovalo o misli o samoubistvu i o samoubistvu, i u svima se to bez izuzetka neprekidno prećutkivalo, i uvek iznova od nas se iščaurio pravi samoubica. Ne pominjem njihova imena koja najvećim delom više uopšte ne znam, ali ja sam ih sve video obešene ili zdruzgane kao dokaz za strahotu. Poznate su mi mnoge sahrane na Komunalnom groblju i na Maksglanskom groblju, na kojima su takvi trinaesto- ili četrnaestogodišnji ili petnaesto- ili šesnaestogodišnji ljudi kao pitomci koje je ubilo njihovo okruženje, bili zakopani, ne i sahranjeni, jer u tom strogo katoličkom gradu takve mlade samoubice naravno nisu sahranjivane, nego samo pod maksimalno deprimirajućim i raskrinkavajućim okolnostima zakopavane. Ta dva groblja su puna dokaza za tačnost mog sećanja koje mi, zahvalan sam na tome, ničim nije iskrivljeno, i koje ovde može biti samo nagoveštaj. Na mestu ukopa vidim prisutne dok posmatraju postupak te nezgodne sahrane - nemog Grinkranca u njegovim oficirskim čizmama, takozvanu rodbinu samoubice u stidnom zaprepašćenju i pompeznoj crnini, školske drugove koji jedini na mestu ukopa znaju istinu i čestitu strahotu istine, čujem reči s kojima takozvani ostavljeni ovlašćeni vaspitači pokušavaju da se distanciraju od samoubice, dok ga u njegovom drvenom kovčegu spuštaju u zemlju. Jedan duhovnik nema šta da traži na sahrani samoubice u jednom ovakvom, tuposti katolicizma potpuno predatom i tom katoličkom tupošću potpuno ovladanom gradu, koji je u to vreme bio još i skroz na skroz nacistički grad. Jesen koja prolazi i trulež nadolazećeg proleća uvek su tražili svoje žrtve, ovde više nego igde drugde u svetu, a za samoubistvo najprijemčiviji su mladi, mladi ljudi koje su njihovi roditelji i ini vaspitači ostavili same, oni koji uče i studiraju a meditiraju zapravo uvek i samo o samoutrnuću i samouništenju, za koje je naprosto sve još istina i stvarnost, i koji se razbijaju na toj istini i toj stvarnosti kao jednoj jedinoj strahoti. Svaki od nas bi mogao da počinu samoubistvo, na nekima se to uvek moglo prethodno jasno očitati, na drugima ne, ali retko bismo se prevarili. Kad ko u stanju slabosti najednom više ne bi mogao da izdrži strahoviti teret svog unutrašnjeg i okolnog sveta, jer je bio izgubio ravnotežu tih dvaju progresivno pritiskajućih težina, pa bi onda iznenada, od određenog trenutka, sve na njemu ukazivalo na samoubistvo, na celom njegovom biću se mogla primetiti i uskoro sa zastrašujućom jasnoćom očitati njegova odluka da počinu samoubistvo, mi bismo svi uvek bili spremni na ono neiznenadujuće strašno kao na činjenicu, na sada konsekventno sprovedeno samoubistvo našeg školskog druga i sapatnika. Za to vreme direktor s njegovim

pomoćnicima nikad i ni u jednom jedinom slučaju nije obraćao pažnju na takvu fazu pripremanja na samoubistvo koja se uvek dugo razvijala i mogla se spolja posmatrati, pa bi tako svaki put prirodno bio uvređen samoubistvom samoubice kao pitomca, ili navodio da je uvređen samoubistvom samoubice kao pitomca, svaki bi put bi se zaprepastio, istovremeno se pokazivao kao obmanut, eto ni sa čim drugim nego nesrećom kao nečim prevarno besramnim, uvek bezdušan u svojoj reakciji na samoubistvo pitomca, koje smo se svi uvek gnušali, hladno se i nacistički egoistično tužeći na krivca koji je naravno u svakom slučaju uvek nevin, jer samoubice nisu ni za šta krive, krivo je okruženje, ovde dakle uvek katoličko-nacističko okruženje samoubice koje je ugušilo tog njime progonjenog i primoranog čoveka; on je mogao izvršiti samoubistvo ili bolje počinuti samoubistvo iz ma kog razloga, iz stotina i hiljada razloga i u jednom internatu ili u jednom vaspitnom zavodu čiji je pravi službeni naziv bio Nationalsocijalistički đачki dom, i upravo u nekom takvom kao taj u Šranenštrase, koji je svakog sa osetljivijim žvcima prirodno morao zavesti i navesti, a u visokom procentu zaista i odvesti u samoubistvo, sve je neprekidno bilo razlog za samoubistvo. Činjenice su uvek zastrašujuće i ne smemo ih skrivati našim bolesnim i u svakome neprekidno aktivnim, dobro hranjenim strahom pred tim činjenicama i time krivotvoriti celu prirodnu istoriju kao ljudsku istoriju, pa tu celu istoriju nastavljati kao krivotvorenu istoriju, jer je običaj da se istorija krivotvori i da se nastavlja kao krivotvorena istorija, pri čemu ipak znamo da je cela istorija samo krivotvorena i daje uvek nastavljena samo kao krivotvorena istorija. Tom pitomcu dotad punom poverenja začas je postalo sasvim jasno da je u internat dospao u cilju svog upropašćenja, pa i uništenja, a ne radi smotrenog duhovnog, osećajnog i emocionalnog razvoja, kao što su ga svečano uveravali i uvek mu iznova trućali, bez prestanka i naglašeno, savršeno svesni ovlašćeni vaspitači tu, u osnovi najsramniju i najpodmukliju i najzločinačkiju od svih vaspitačkih laži, a pre svega nije mogao da razume svog dedu kao svog ovlašćenog vaspitača (njegov staratelj bio je u vojsci, u takozvanom nemačkom Vermahtu i ceo rat proveo na takozvanom jugoslovenskom Balkanu), danas znam da moj deda nije imao drugog izbora sem da me da u internat u Šranenštrase i u Andrejsku školu* kao pripremu za gimnaziju, ako nije želeo da budem isključen iz svake vrste srednjeg školskog obrazovanja i konsekvntno, kasnije, iz visokoškolskog obrazovanja, međutim, bilo je potpuno besmisleno i samo pomisliti na bekstvo kad je jedina mogućnost bekstva bila samo samoubistvo, pa su tako toliko mnogi preferirali da svoju nacionalsocijalističkim totalitarizmom isprepadanu egzistenciju (i ovim gradom koji je energično zahtevao nacionalsocijalizam, premda nije zavladao svima niti su ga svi uznosili, koji je tom mladom bespomoćnom čoveku i bez tog nacionalsocijalističkog totalitarizma uvek bio samo grad usmeren ni na šta drugo do na raspadanje, razaranje i umrtvljenje) strmoglave s prozora, s neke od litica Menhsberga, dakle da radije u najelementarnijem smislu reči završe po kratkom postupku, nego da se daju malo pomalo razoriti i uništiti državno- fašističko-sadističkim vaspitnim planom kao državnodominantnim vaspitnim sistemom, jer je i onaj mladi čovek koji je otpušten i umakao iz takvog zavoda kao internata, a ni o kom drugom na ovom mestu i ne govorim, za ceo svoj dalji život i svoju buduću uvek dvojbenu egzistenciju, gde god bio i šta god od njega postalo, u svakom slučaju do smrti obeshrabrena i u isti mah beznadežna i

* Andraschule (kao Glavna škola - Hauptschule - odgovara našoj osnovnoj školi od 5. do 8. razreda).

time beznadežno izgubljena priroda, boravkom u jednom takvom vaspitnom zatvoru bio uništen kao vaspitni zatvorenik, pa makar decenijama dalje živeo kao šta god i gde god. Tako su u tom vremenu u pitomcu koji sam tada bio zavladao pre svega dva straha. S jedne strane, strah od svega i svakoga u internatu, naročito strah od Grinkranca koji se uvek pojavljivao i kažnjavao iznebuha i s kompletnom vojničkom infamijom i lukavstvom. Bio je to uzorni oficir i uzorni SA-oficir koga skoro nikad nisam video u civilu, uvek samo ili u njegovoj kapetanskoj- ili SA-uniformi, skroz na skroz nacionalsocijalistički čovek, i predstojnik Salcburškog hora Lied koji se verovatno, što znam danas, nikad nije izborio sa svojim seksualnim i perverzno-opštesadističkim grčevima i protivgrčevima. S druge strane, strah od rata, koji najednom više nije bio prisutan i osetan samo samo kao novinski izveštaj o nekoj udaljenoj moriji koja po celoj Evropi proždire ljude, ili iz izveštaja rođaka na vojnom odsustvu, poput mog očuha koji je bio stacioniran na Balkanu, ili ujaka - u Norveškoj - koji mi je ostao u sećanju kao genijalni pronalazač i komunista, što je, mada bolesno nestabilan karakter, bio celog života, i kreativac i duh koji me je uvek konfrontirao sa u svakom slučaju izvanrednim i opasnim mislima i neverovatnim i isto tako opasnim idejama. Rat nam je odjednom svima postao prisutan sada već gotovo svakodnevnim vazдушnim ili avionskim uzbunama, dva straha, između i u kojima se to internatsko vreme sve više i više moralo razvijati u opasno po život. Nastavno gradivo se sve više potiskivalo u pozadinu pred strahom od nacionalsocijaliste Grinkranca, s jedne strane, i pred strahom od rata u vidu stotina i hiljada brujećih i pretećih aviona koji su svakodnevno tmurili i mračili bistro nebo, s druge strane, jer većinu vremena uskoro više nismo provodili u školi, u Andrejskoj školi ili u učionicama, te dakle s nastavnim materijalom, već u protivvazдушnim potkopima koje su, kako smo mesecima posmatrali, u obema gradskim brdima pod neljudskim uslovima prokopavali inostrani, pretežno ruski, francuski i poljski i češki prisilni radnici. Gigantski, stotinama metara dugi potkopi, u koje se, najpre samo radoznalo i uzdržano, a posle prvih bombardovanja samog Salcburga zastrašeno i užasnuto gradsko stanovništvo svakodnevno slivalo u hiljadama; u te mračne pećine u kojima su se vrlo često pred našim očima odigravale scene smrti, jer u potkopima nije bio dovoljan dovod vazduha, pa sam često bio zajedno s desetinama, malo po malo sa stotinama obamrle dece i žena i muškaraca u tim mračnim i vlažnim potkopima u kojima dan danas vidim hiljade pribeglica, kako tesno pribijeni stoje, čuče i leže. Potkopi u gradskim brdima bili su sigurno boravište pred bombama, ali u tim su se potkopima mnogi pogušili ili umrli od straha i video sam mnoge umrle u potkopima koje su iz potkopa izvlačili kao mrtvace. Katkad bi se redom onesveščivali odmah po ulasku u potkope, recimo u takozvani glockengaske* potkope u koje smo i sami uvele ulazili - svi internatski pitomci, vođeni posebno za to određenim vodičima, starijim učenicima, školskim drugovima, zajedno sa stotinama i hiljadama đaka iz drugih škola, kroz Volfditrihštrase pa kraj Veštičjeg tornja u Lincer- i Glockengase - pa bi ih radi spasavanja morali odmah izvlačiti napolje iz potkopa. Ispred ulaza u potkope uvek je čekalo više velikih autobusa s nosilima i vunanim ćebadima u koje su polagali te onesveščene, međutim, mahom je bilo više onesveščениh nego mesta u tim autobusima, pa su ti koji nisu imali mesta u autobusima bili ostavljani pod vedrim nebom ispred ulaza potkopa, dok su autobusi voženi kroz grad u takozvani Nojtor gde bi autobusi s ovima koji su u njima ležali i vrlo često u međuvremenu umrli ostajali sve dotle dok se ne bio oglasio kraj uzbune. Sam sam se bio dva puta onesvestio u Glockengaskom potkopu i tokom uzbune u jednom takvom autobusu bio odvežen u Nojtor, ali bih se svaki put brzo oporavio na svežem vazduhu izvan potkopa, pa sam tako i u autobusima u Nojtoru mogao da posmatram kako se onesveščene žene i deca malo po malo bude iz nesvesti, ali se nije dalo utvrditi da li su oni koji se nisu probudili umrli od gušenja ili od straha.

* Glockengassenstollen, tj potkopi u Glockengase.

Ovi umrli od gušenja ili od straha bili su prve žrtve tih takozvanih vazdušnih ili terorističkih napada pre no što je i jedna jedina bomba pala na Salcburg. Kad je i dotle došlo, sredinom oktobra hiljadu devetsto četrdeset i četvrte, bio je savršeno vedar jesenji dan, već su mnogi umrli na taj način, oni su bili prvi od mnogih stotina i hiljada koji su potom stradali u pravim takozvanim vazdušnim, terorističkim napadima na Salcburg. S jedne strane, plašili smo se takvih pravih vazdušnih napada, bombaških napada, ili terorističkih napada na naš zavičajni grad koji je do tog oktobarskog podneva bio toga potpuno pošteđen, s druge strane, mi (pitomci) svi smo skupa zapravo potajno želeli da se suočimo s takvim vazdušnim, ili bombaškim ili terorističkim napadom kao pravim doživljajem - još nismo imali svoj doživljaj takvog užasnog zbivanja i istina je da smo iz (pubertetske) radoznalosti priželjkivali da i naš grad bude bombardovan posle stotina nemačkih i austrijskih gradova koji su već bili bombardovani i većim delom već potpuno razoreni i uništeni, što smo i znali i što nije od nas ostalo skriveno, već se svakodnevno nametalo iz svih mogućih ličnih izveštaja i iz novina s kompletnom strahotom autentičnosti, što se tada, mislim da je bio sedamnaesti oktobar, i dogodilo. Kao već sto puta do tada, toga smo dana umesto u školu ili iz škole kroz Volfditrihštrase ušli u glockengaske potkope, pa smo tamo s mladom čoveku uvek najvećom mogućom spremnošću za primanje i posmatranje pa i senzaciju, posmatrali već naviknuto, bez sumnje strašno i zastrašujuće zbivanje, strah manje ili više pogođenih, ali ipak neprekidno čitavim odvratnim zbivanjem rata, svesno ili nesvesno već dugo potpuno savladanih, stojećih i sedećih i ležećih ljudi, pretežno dece i đaka i žena i staraca koji su se, u uzajamnoj bespomoćnosti i permanentnom ratnom stanju kao u zasedi, kao da je to već bila njihova jedina hrana, neprekidno zagledali i sumnjičili, i koji su sad sve pratili još samo s apatijom, od straha i gladi ugaslim očima, ravnodušni - najvećim delom odrasli - prema svemu što se dešava, iščekujući u svojoj totalnoj bespomoćnosti da se već jednom sve završi. Bili su kao i mi već davno navikli na umiruće u potkopima, odavno prihvatili potkop, te dakle strahotu pomrčine potkopa kao svoje svakodnevno, po navici traženo boravište, neprekidno ponižavanje i razaranje svog bića. Toga dana, u vreme kad se inače uvek oglašavao prestanak uzbune, najednom smo začuli neku tutnjavu, osetili neobično podrhtavanje tla za kojim je u potkopu usledila potpuna tišina. Ljudi su se zgledali, ništa nisu govorili, ali svojim su ćutanjem davali na znanje da je ono čega su se već mesecima plašili sada nastupilo, i zaista, ubrzo nakon podrhtavanja tla i tišine koja je za njim usledila, za četvrt sata se brzo pročulo da su na grad pale bombe. Posle prestanka uzbune, nenaviknuto do tada, ljudi su pohrlili iz potkopa, svojim su očima želeli da vide šta se dogodilo. Međutim, kad smo izašli na vazduh, ništa nije izgledalo drukčije nego inače pa smo pomislili da je bombardovanje grada opet bila samo glasina i smesta posumnjali u činjenicu i opet se priklonili mišljenju da taj grad koji je obeležen kao jedan od najlepših na svetu, ne bi mogao da bude bombardovan, u šta su zaista u tom gradu veoma mnogi verovali. Nebo je bilo vedro, sivoplavo i nismo videli, ni čuli nikakav dokaz bombaškog napada. Ali iznenada se ipak pročulo da je razoren Stari grad, dakle deo grada na prekoj obali Salcaha, daje tamo sve razoreno. Mi smo drukčije zamišljali bombaški napad, morala je sva Zemlja da se tresu i tako dalje, pa smo otrčali niz Lincergase. Sad su nam u ušima bile sve moguće sirene vatrogasnih i kola hitne pomoći i kad smo iza Gablerove pivare preko Bergštrase dotrčali na Makartplac ugledali smo prve znakove razaranja: ulice su bile pune stakla i šuta, a u vazduhu je bio osobeni miris totalnog rata. Jedan pun pogodak pretvorio je takozvanu Mocartovu stambenu zgradu u zadimljenu hrpu šuta i, kako smo odmah videli, ozbiljno oštetiо okolne zgrade. Koliko god zastrašujuć da je bio taj prizor, ljudi se nisu zadržavali, već su trčali dalje, u očekivanju nekog još većeg opustošenja, u Stari grad, gde se slutio centar razaranja i odakle su svi mogući štropoti i dotad nepoznati mirisi ukazivali na neko veće pustošenje. Sve do preko takozvanog Državnog mosta nisam mogao da utvrdim nikakvu promenu poznatog stanja, ali na Starom trgu je, već se iz daleka moglo videti, bila opako potkačena Slamina opskrba za gospodu, radnja u kojoj je, kad je imao novca i prilike, kupovao moj deda, svi prozori i

izlozi radnje i iza njih izloženi, premda u ratno vreme srazmerno manje vredni ali ipak poželjni odevni predmeti, bili su iskidani i razbucani, i mene je čudilo što su ljudi koje sam video na Starom trgu, ne obazirući se na razaranje opskrbnika gospode Slame, trčali u pravcu Rezidencplaca*, pa sam odmah, čim sam s više drugih pitomaca savio oko Slaminog ugla, doznao šta ljudima nije dalo da se ovde zadrže, nego da požure dalje: katedralu je pogodila takozvana vazдушna mina i kupolu urušila u brod crkve, a mi smo baš u pravom trenutku stigli na Glavni trg: ogroman oblak prašine ležao je preko jezivo razvaljene katedrale, a tamo gde je bila kupola, sada je zjapila golema rupa, pa smo već sa Slaminog ugla mogli da gledamo direktno u, većim delom brutalno odvaljene, oslikane zidove kupole: obasjani popodnevnim suncem, sada su strčali u vedroplavo nebo; izgledalo je kao daje kolosalnoj građevini, koja je dominirala donjim gradom, na leđima rasporena odvratna krvareća rana. Ceo trg pod katedralom bio je pun krša od zidova, a ljudi, koji su upravo dotrčavali sa svih strana, divili su se egzemplarnoj, bez sumnje čudovišno fascinantnoj slici, koja je za mene bila čudovišnost kao lepota i iz koje za mene nije dolazilo užasavanje, najednom sam bio konfrontiran s apsolutnom brutalnošću rata, istovremeno fasciniran njenom čudovišnošću, pa stajao minutima, ćutke posmatrajući još u procesu rušenja pokretnu sliku, kakva je za mene, kao silna, neshvatljiva, bio trg s maločas pogodenom i divlje razvaljenom katedralom. Potom smo otišli onamo gde i drugi, na Kej koji je skoro u celini bio razoren bombama. Dugo smo stajali, osuđeni na nedelanje, ispred golemih zadimljenih hrpa šuta pod kojima su, kako se govorilo, bili zatrpani mnogi ljudi, verovatno već mrtvi. Gledali smo na hrpe šuta i na one koji su na hrpama šuta očajnički tražili ljude, u tom sam trenutku video potpunu bespomoćnost nekoga ko je odjednom neposredno dospeo u rat, savršeno izloženog i obeshrabrenog čoveka koji je iznebuha postao svestan svoje bespomoćnosti i besmisla. Malo po malo dolazilo je sve više spasilačkih ekipa, pa smo se odjednom setili našeg internatskog reda i okrenuli nazad, ali tad ipak nismo otišli u Šranenštrase nego u Gštetenštrase za koju su bila javljena isto tako velika razaranja kao i na Keju. U Gštetenskoj, u prastarjoj kući, levo od prolaza ka Menhsbergu, koja je u to vreme još pripadala mojim rođacima koji su u vreme napada bez sumnje bili kod kuće, video sam, niže kuće mojih rođaka, gotovo sve zgrade potpuno uništene, odmah mi je bilo izvesno da su moji rođaci, majstor-krojač koji je gospodario nad dvadeset i dve šivaće mašine (i žrtvama tih mašina) i njegova porodica, živi. Na putu u Gštetensku, na trotoaru ispred Crkve građanske bolnice, naišao sam na neki bleđi predmet, i pomislio sam, gledajući u predmet, da se radi o ruci neke lutke, i moji školski drugovi su mislili da se radi o ruci lutke, međutim, bila je to otkinuta dečja ruka otkinuta. Tek pri pogledu na dečju ruku, taj prvi napad američkih bombardera na moj zavičajni grad iznenada se dečaku, kakav sam bio, pretvorio u užasan zahvat sile i katastrofu. I kad smo onda, bilo nas je više prestravljenih tim nalazom ispred Crkve građanske bolnice, preko Državnog mosta, umesto nazad u internat, protiv svakog razuma otrčali do železničke stanice i u Fani fon Lenertštrase, gde su bombe bile pale na Konzumovu zgradu i ubile mnoge zaposlene u Konzumu, i kako smo iza gvozdene rešetke takozvanog Konzumovog šetališta videli redom, lanenim čaršavima pokrivene mrtvace čije su gole noge ležale na zaprašenoj travi, i prvi put videli kamione koji u Fani fon Lenertštrase transportuju goleme kamare drvenih kovčega, najednom nas je i zauvek prošla fascinacija senzacije. Do danas nisam zaboravio mrtve pokrivene čaršavima u travi vrta ispred Konzumove zgrade i, nađem li se danas u blizini železničke stanice, vidim te mrtve i čujem one očajne glasove rodbine tih mrtvih, a vonj sprženog životinjskog i ljudskog mesa u Fani fon Lenertštrase i danas je uvek iznova u toj jezivoj slici. Zbivanje u Fani fon Lenertštrase bilo je presudno zbivanje koje me je kao doživljaj povredilo za čitav moj život. Ulica se i danas zove Fani fon Lenertštrase i Konzum iznova stoji izgrađen na istom mestu, ali kad danas pitam ljude koji tamo žive (ili) rade, o onome što sam tada video u Fani fon Lenertštrase, niko ne

* Residenzplatz — Glavni trg.

zna ništa, vreme svojim svedocima briše pamćenje. Ljudi su u to vreme živeli u stalnom strahu, a američki avioni su gotovo neprekidno bili u vazduhu pa je odlazak u potkope svima u gradu postao navika, mnogi se noću nisu ni svlačili kako bi u slučaju uzbune odmah mogli spakovati kofer ili torbu s najnužnijim stvarima i otići u potkope, ali mnogi su se u gradu zadovoljavali samo silaskom u sopstveni podrum jer su verovali da su tamo sigurniji, međutim, kućni podrumi su, padne li na kuću bomba, bili grobovi. Uskoro je bilo više uzbuna danju nego noću jer su se Amerikanci mogli neometano kretati nebom kojie su Nemci, kako se činilo, potpuno prepustili, usred bela dana jata „bombera” letela su iznad grada svojim putanjama ka nemačkim ciljevima, pa je krajem hiljadu devetsto četrdeset i četvrte bilo još samo retko noćnog tutnjanja i brujanja takozvanih neprijateljskih bombardera u vazduhu. No i u to vreme je još bilo noćnih uzbuna, tad bismo poskakali iz kreveta i obukli se, pa kroz po propisu potpuno zamračene uličice i ulice silazili u potkope, koje su gradski stanovnici, kad bismo mi stigli, uvek već bili napunili, jer su mnogi onamo dolazili s celom tevbijom već predveče, još pre uzbune, radije su odmah provodili noć u potkopu, ne čekajući uzbunu, pa da ih isprepadane sirenama kroz ulice sateruju u potkope, s obzirom na mnogo mrtvih u Salcburgu već posle prvog napada, u potkope se slivalo na hiljade ljudi, u crne stene, svetlucave od vlage i zaista uvek po život opasne, jer su na ljude navlačile smrtonosne bolesti. U potkopima koji su u svakom slučaju uzrokovali bolest mnogi su našli i smrt. Mislím da su me jednom u noći sirene trgle iz sna, te sam, ne razmišljajući, između drugih otrčao do toaleta, pa se iz toaleta iznova vratio u spavaonicu, legao i odmah ponovo zaspao. Nešto malo kasnije probudio me je udarac u glavu, Grinkranc me je tresnuo po glavi baterijskom lampom, skočio sam i drheći celim telom stao mirno pred njim. Tad sam video, u svetlu baterijske lampe, takozvane Grinkrancove štapne lampe, da su svi kreveti u spavaonici bili prazni, u tom trenu mi je sinulo da je bila data uzbuna te da su svi otišli u potkop, a da sam ja, umesto da se obučem kao ostali, otišao u toalet i tamo zaboravio da je uzbuna, te izlazeći iz toaleta i pipajući do svog kreveta u savršeno tihoj, mračnoj spavaonici, jer sam, zaboravivši uzbunu, misleći da svi u spavaonici spavaju, ponovo legao u svoj krevet i odmah zaspao, sam u gigantskoj spavaonici, dok su ostali odavno bili u potkopu, Grinkranc me je otkrio kao takozvani protivvazdušni čuvar na dužnosti obilaska i sasvim jednostavno me probudio udarcem štapne lampe po glavi. Išamarao me je i naredio da se obučem, a on će, kazao je, smisliti kaznu za moj postupak (kazna je verovatno bila dva dana bez doručka), pre nego što mi je naredio da siđem u protivvazdušni podrum same zgrade, gde nije bilo nikog sem njegove žene, gospođe Grinkranc, u koju sam imao poverenja, Grinkrancova je sedela u uglu podruma i usudio sam se da sednem kraj nje, umirilo me je prisustvo te majčinske žene koja me je štitila u svakoj mogućoj prilici. Ispričao sam joj kako sam ustao kao i ostali pitomci, ali da sam, umesto da se obučem i s njima odem u potkop, bio otišao u toalet i potom, po povratku u spavaonicu, zaboravio na uzbunu i ponovo legao, što je valjda razljutilo gospodina direktora, njenog muža. Nisam joj rekao da me je njen muž udario štapnom lampom po glavi da bi me probudio, već samo to da me po svoj prilici čeka kazna. Tokom noći nisu padale bombe. Kućni red u internatu se potpuno ispreturao jer su se neprestano dizale uzbune, šta god da se radilo, uzbuna bi to odmah prekidala i sve je išlo u potkop, još pod zavijanjem sirena kretala se reka ljudi ka potkopima, a pred ulazima odigravale su se uvek odvratne scene nasilja, unutra kao i napolje gurali su se ljudi sa svom prirođenom brutalnošću, i slabiji su često bivali prosto pregaženi. U samom potkopu u kome je većina imala svoja ustaljena mesta, uvek su isti bili zajedno, ljudi su stvarali grupe, takve stotine grupa čučale su satima na kamenom tlu i katkad, kad bi nestalo vazduha, pa bi se redom onesvešćivali, svi bi zajedno počeli da vrište, a potom bi e opet često sve tako utišalo da se mislilo kako su te hiljade u potkopu već mrtve. Ti onesvešćeni polagani su na pripravne drvene stolove pre nego što bi ih izneli iz potkopa, i još su mi u sećanju mnoga potpuno naga ženska tela na tim stolovima koje su sanitarke i

sanitarci, a vrlo često pod rukovodstvom i mi sami, masirali da bi ih održali u životu. Celo to izgladnelo i bledo samrtno društvo u potkopu bilo je iz dana u dan i iz noći u noć sve sablasnije. Čučeci u potkopu, u nespokojnoj, beznadežnoj pomrčini, to je samrtno društvo jednako govorilo o smrti i ni o čemu drugom, sve upoznate i proživljene ratne strahote i hiljade vesti o smrti iz svih pravaca i iz cele Nemačke i Evrope, ovde su uvek svi razglabali s najvećom žarom, dok su sedeli ovde u potkopu bez zazora su u pomrčini koja je ovde vladala širili vesti o propasti Nemačke i sadašnjosti koja se sve više i više razvija u najveću svetsku katastrofu, i prestajali s time tek kad bi popadali od iscrpljenosti. Vrlo često su svi u potkopu bili zahvaćeni nekom užasnom malaksalošću, pa su najvećim delom uspavani, u dugim nizovima gomilice ležali uz zidove, pokriveni komadima svoje odeće i često već sasvim neuzbuđeni, tu i tamo već čujnim i vidljivim, samrtnim stanjima svojih bližnjih. Većinu vremena mi pitomci smo u to vreme provodili u potkopu, na učenje, a tek studiranje uskoro se više nije moglo ni misliti, ali internatski režim se grčevito i bolesno održavao, na primer, iako smo se vrlo često iz potkopa vraćali tek oko pet ujutro, po propisu smo iznova ustajali u šest, pa u perionicu, i tačno u pola sedam bismo bili u radnoj sobi, ali usled totalne iscrpljenosti na učenje u radnoj sobi nije se dalo ni misliti, dok doručak često nije bio ništa drugo nego iznova polazak u potkope, na taj način često danima više uopšte nismo dospevali u školu i na nastavu. Tako sebe u to vreme vidim gotovo još samo kako kroz Volfditrihštrase idem u potkop i iz potkopa kroz Volfditrihštrase nazad u internat, uvek u čoporu, a svakim danom sve lošiji obedi koji su se održavali uvek u vanredna vremena bili su samo čekanje na nove pozive za odlazak u potkope. Uskoro gotovo uopšte nije bilo nastave u Andrejskoj školi jer je škola zatvarana već pri takozvanom predupozorenju a đaci pozivani da napuste školu i odu u potkope, a svakog dana oko devet sati već je bilo predupozorenje, pa se i nastava u osam uvek sastojala još samo od čekanja na predupozorenje u devet, i nijedan nastavnik se više nije upuštao u pravu nastavu, svi smo čekali samo na predupozorenje pa da se pođe u potkope, školske torbe više nisu čak ni raspakivane, ležale su na dohvata ruke na skamijama, nastavnici su vreme od osam do devet, sve do predupozorenja, provodili u komentarisanju novinskih izveštaja ili u izveštavanju o smrtnim slučajevima, ili su opisivali razaranje mnogih čuvenih nemačkih gradova, a što se mene tiče, ipak sam uvek imao časove engleskog i violine, jer je vreme između dva i četiri mahom uvek prolazilo bez uzbune. Učitelj violine Štajner podučavao me je, još uvek neometano, na trećem spratu svoje kuće, učiteljica engleskog, sada već samo u mračnoj prizemnoj pansionskoj sobi u Lincergase. Jednog dana, verovatno posle drugog bombardovanja grada, od pansiona u Lincergase, u kome me je podučavala dama iz Hanovera, ostala je hrpa šuta, slutio nisam o potpunom razaranju hotela i kao uvek otišao u vreme dopunske nastave, stojeći najednom pred hrpom šuta, obavešten sam od nekog koga nisam poznavao, ali je on očito znao mene, da pod šutom leže svi stanari hotela, moja učiteljica engleskog takođe. Stojeći pred hrpom šuta, s jedne strane sam slušao šta mi je govorio neznamac i istovremeno mislio na svoju, sada poginulu učiteljicu engleskog iz Hanovera koja je, nakon što je bila totalno zbombana (izraz za čoveka koji je sve izgubio u vazдушnom napadu ili avionskom napadu ili takozvanom terorističkom napadu), izbegla u Salzburg, kako bi ovde bila sigurna od bombi, i koja je ne samo opet izgubila sve nego i sama bila ubijena. Danas na trgu stoji bioskop koji je nekoć bio pansion u kome mi je dama iz Hanovera davala časove engleskog, i niko ne zna o čemu govorim kad govorim o tome, kao što su uopšte svi, kako izgleda, izgubili pamćenje, što se tiče mnogih srušenih zgrada i poginulih ljudi, kad ih to čovek upita ili su sve zaboravili ili o tome više ne žele ništa da znaju, a dođem li u grad ipak uvek iznova pitam ljude o tom strašnom vremenu, ali oni reaguju odmahivanjem glave. U meni samom ti su užasni doživljaji još uvek toliko živi kao da su se juče dogodili, zvukovi i mirisi trenutno se vraćaju kad stignem u grad koji je, kako izgleda, izbrisao sećanje na njih, kad ovde govorim s ljudima koji su zaista stari stanovnici tog grada i morali su doživeti isto što i ja, govorim s najiritantnijima, najneznačakijima, najzaboravnijima, to je kao da sam govorio s jednom jedinom uvredljivom ignorancijom, i to

onom koja vredi inteligenciju. Kako sam stajao pred totalno razrušenim pansionom, te dakle hrpom krša, a učiteljica engleskog iz Hanovera odjednom više nije bila ništa do sećanje, nisam čak ni zaplakao, iako mi je došlo da plačem, i znam još da sam razmišljao, iznenada primetivši okolnost da u ruci imam koverat u kome je bio novac mog dede, plata učiteljici engleskog za njen trud što me uči engleski, da li kod kuće ne bi trebalo da kažem da sam učiteljici engleskog, dami iz Hanovera, novac predao još pre njene strašne smrti; ne znam, ne mogu dakle da kažem kako sam postupio, verovatno sam kod kuće rekao da sam dami platio časove još pre njene smrti. Tako odjednom više nisam imao časove engleskog, još samo časove violine. Za vreme nastave violine, sledeći uredbe mog strogog, nervoznog učitelja, s jedne strane dakle primajući Štajnerova naređenja i svirajući, s druge strane misleći na sve sem na ono što se ticalo nastave violine i tako, razume se, ne napredujući u nastavi violine, gledao sam dole na Sebastijansko groblje, na lep kupolasti mauzolej nadbiskupa Volfditriha i na grobove kao nadgrobne spomenike i grobnice koje su se vremenom bile napola otvorile i izlivale neku jezivu hladnoću koja me je plašila, naniže na grobljanske arkade s imenima salcburških građana, među kojima stoje imena mnogih u rodbinskoj vezi sa mnom. Oduvek sam rado išao na groblja, to sam primio od bake s majčine strane koja je bila strastvena pohoditeljka grobalja i pre svega posetiteljka grobljanskih kapela i odara, pa me je vrlo često kao maloga vodila sa sobom da mi pokazuje mrtve, sasvim svejedno koje, s njom ni u kakvom srodstvu, ali uvek pri grobljima na odru izložene mrtve, uvek je bila fascinirana mrtvima, na odru izloženim mrtvima i uvek je pokušavala da tu svoju fascinaciju kao strast prenese i na mene, ali me je, dižući me u vis do mrtvacu na odru ipak uvek samo plašila, vrlo često je još i danas vidim kako me uvodi u mrtvačke kapele, podiže me do mrtvacu na odru i drži me tako podignutog koliko može da izdrži, uvek iznova uz njeno vidiš li, vidiš li, pa bi me držala podignutog sve dok ne bih zaplakao, potom bi me spustila na tle a sama još dugo gledala mrtvacu na odru pre no što bismo ponovo napustili kapelu s odrom. Više puta nedeljno vodila me je baka na groblja i u mrtvačke kapele, redovno je obilazila groblja, najpre je obilazila grobove mojih rođaka, potom dugo razgledajući sve ostale grobove i grobnice, pri čemu joj verovatno ne bi izmakao ni jedan jedini grob, znala je sve o svim grobovima, kako su grobovi izgledali, u kakvom su se stanju nalazili, i uvek joj je bilo poznato sve o imenima koja su stajala na tim grobovima i grobnicama, tako je u svakom društvu uvek imala neisrpnu građu za razgovor. I verovatno da sam sve veću sopstvenu fasciniranost grobljima i na grobljima primio od bake koja me ni u čemu nije školovala više nego u posetama groblju i u razmatranju i posmatranju grobova i u intenzivnom razmatranju i promatranju izloženih na odru. Imala je takozvana omiljena groblja i sva groblja koja je u životu upoznala i uvek i uvek iznova posećivala, takva groblja, koja obeležavaju njene životne stanice, u Meranu i u Minhenu, u Bazelu i u Ilmenauu u Tiringenu, Špajeru i Beču i u njenom zavičajnom gradu Salcburgu, gde njeno omiljeno groblje nije bilo Svetopetrovsko groblje koje se često označava kao najlepše groblje na svetu, već Komunalno groblje na kome je sahranjena većina mojih rođaka i već upokojenih rodonačelnika. Međutim, Sebastijansko groblje je meni samom uvek bilo najneprijatnije i otuda najfascinantnije pa sam veoma često satima bio na Sebastijanskom groblju, sam i u strasnoj meditaciji o smrti. Za vreme nastave violine, gledajući dole na Sebastijansko groblje, jednako sam mislio o tome, kad bi me samo Štajner ostavio na miru, kako bih mogao tamo dole da budem sam za sebe, hodajući od groba do groba, onako kako sam naučio od svoje bake, u mislima o mrtvima i o smrti, i posmatrajući prirodu između grobova i na njima, kako je ovde u potpunoj odvojenosti najavljujivala i smenjivala godišnja doba, to je groblje bilo napušteno i bivši vlasnici grobnih mesta nisu se više brinuli o svom posedu; često bih seo na kakav pretureni grobni kamen da se, umakao na sat, dva od internata, smirim. Štajner me je najpre podučavao na tročetvrtinki, a potom na takozvanoj celoj violini, za vreme njegove teorijske i praktične nastave odsvirao bi mi svaki pasaż iz Ševčika, izabranog za osnovne studije, posle čega bih ja svirao njemu, ali ipak, već malo po malo i klasične sonate i druge komade, a on bi me

udarao u sasvim određenim, ali uvek nepredviđenim trenucima, popravljajući me svojim gudalom po prstima, u njemu i njegovim - od vremena i s vremenom savršeno ritmizovanom biću - odgovarajućim vremenskim razmacima, jer je gotovo uvek bio gnevan zbog moje rasutosti, zbog mog otpora i već bolesne zlovolje prema učenju violine, jer ako sam, s jedne strane, imao najveće zadovoljstvo da sviram violinu, da proizvodim najveću muziku jer mi je muzika bila uopšte nešto najbolje na svetu, onda sam, s druge strane, mrzeo svaku vrstu teorije i proces učenja, te dakle kroz progresivno pažljivo pridržavanje pravila studija violine dalje napredovanje u njemu, svirao sam najvirtuoznije po sopstvenom osećanju, a po notama nisam mogao besprekorno ni ono najjednostavnije, pa se moj učitelj Štajner prirodno morao ljutiti na mene, i uvek sam se iznova čudio što je produžavao nastavu sa mnom, umesto da me je jednostavno u nekom trenutku prekinuo, ispsovao na pasja kola i s violinom najurio kući. Muzika koju sam proizvodio na violini laiku je bila najizvanrednija a mojim sopstvenim ušima što igda može biti moćna i uzbudljiva, mada je bila samoizumljena, nije imala ni najmanje veze s matematikom muzike, samo s mojim, što je Štajner uvek ponavljao, visokomuzikalnim sluhom, koji je bio izraz mog visokomuzikalnog osećanja, kako je Štajner takođe uvek govorio mom dedi koji se pojavljivao na tim časovima violine, izraz mog visokomuzikalnog talenta, ali ta violinska muzika koju sam svirao za sopstveno zadovoljstvo u osnovi nije bila drugo do muzika koja je diletantski podslikavala moju melanholiju, koja me je prirodno sprečavala da napredujem u studiju violine koji je trebalo da bude uredan, ukratko, virtuosno sam vladao violinom, ali na njoj nisam nikad mogao da sviram korektno po notama, što je Štajnera vremenom moralo ne samo da razljuti nego i razgnevi. Stepen mog muzičkog talenta bez sumnje je bio najviši, ali takođe i stepen moje nediscipline i stepen moje takozvane rasutosti. Nastavni časovi kod Štajnera nisu bili ništa drugo do uvek sve intenzivnija bezizglednost njegovih nastojanja. Upravo u smenjivanju časova violine i časova engleskog, dvaju savršeno oprečnih disciplinovanja, imao sam, bez obzira na to što su mi oba omogućavala da u redovnim razmacima sasvim korektno izlazim iz intencija, u smenjivanju dame koja me je učila engleski u Lincergase, koja me je uvek umirivala i na najbrižljiviji način podučavala i u svakom slučaju bila prijateljski čovek prema kome je moja naklonost sve više rasla, sa Štajnerom u Volfditrihštrase koji me je ipak uvek samo kinjio i deprimirao, dakle od engleskog dva puta nedeljno do nastave violine dva puta nedeljno, imao sam dakle neku za mene obeštećujuću suprotnost za strogost i neprestanu torturu vaspitanja i povređivanja u Šranenštrase, a posle gubitka dame iz Hanovera i časova engleskog načisto sam ispao iz ravnoteže, jer sami časovi violine u Volfditrihštrase, bez časova engleskog u Lincergase, nisu bili suprotnost ni poravnanje za sve ono što je internat značio za mene, a što sam već naveo, ti časovi violine, sami, još su pojačavali ono što sam morao da izdržim u internatu. Bezizglednost da me nauče umetnosti sviranja violine, a verovatno je ipak bila želja mog dede da od mene načini umetnika, to što sam bio umetnička duša, ta činjenica mora da ga je zavela prema cilju da od mene načini umetnika, i on je sa svom ljubavlju prema, takođe s njime samo ljubavlju doživotno povezanom, unuku, uvek pokušavao sve da od mene načini umetnika, od umetničke duše umetnika, muzičkog umetnika ili slikara, jer me je kasnije, posle mog salcburškog internatskog vremena, poslao jednom slikaru, kako bih naučio da slikam, i takođe je uvek iznova dečaku i mladiću govorio samo o velikim umetnicima i o Mocartu i Rembrantu i o Betovenu i Leonardu i o Brukneru i Delakroau, uvek je predamnom govorio o svim veličinama kojima se divio i s velikom energijom mi je još kao detetu ukazivao na veličinu i prstom upirao na veličinu i pokušavao da mi tumači veličinu, ali bezizglednost da budem naučen umetnosti sviranja violine od časa violine do časa violine bila je sve očiglednija, za mogu dedu koga sam voleo, želeo sam da uznapredujem u sviranju violine, da nešto postignem u umetnosti violine, ali sama volja da dedi ispunim želju, njemu za ljubav da postanem umetnik violine, nije bila dovoljna, na svakom času violine sam najžalosnije izneveravao, i Štajner je na to uvek reagovao tako što je moje izneveravanje označavao kao zločin,

čovjek u takvom visokomuzikalnom stanju kao ja zločinom rasutosti čini najveći zločin uopšte, uvek je iznova mislio a, što je i za mene samog bilo jasno i strašno, novci mog dede za moju poduku violine bačeni su kroz prozor, ali moj deda, govorio bi Štajner, jedan toliko simpatičan čovek da ne može ništa da mu kaže u lice, treba da napusti nadu da se od mene na violini nešto može napraviti, i verovatno je Štajner takođe mislio da je u tom haotičnom vremenu predstojećeg kraja rata zapravo sve savršeno indiferentno, pa razume se i cela ta stvar sa mnom. Međutim, ja sam još veoma često deprimirano pešačio kraj Veštičjeg tornja u Volfditrihštrase i opet nazad, a violina je bila i moj dragoceni instrument za melankoliju koji mi je, kako sam već naveo, pribavio pristup u cipelarnik i u sve već navedene okolnosti i prilike u cipelarniku. Iako sam u gradu imao mnogo rođaka kod kojih sam kao dete bio u poseti, kad bih se pre svega s bakom dovozio sa sela u grad, u mnogima od tih starih kuća na obe obale Salcbaha, i mogu kazati da sam bio u srodstvu sa stotinama salcburških građana, a i danas sam, ipak nikad nisam imao ni najmanju želju da posetim te rođake, instinktivno nisam verovao u korisnost takvih rođaćkih poseta, i šta bi pomoglo da tim rođacima koji su, kako danas vidim, ne samo instinktivno osećam kao tada, bili potpuno zatvoreni u svoju industriju reprodukovanja svakodnevnog tuposti, da tim rođacima izjadam svoju muku, ne bih naišao ni na šta sem na potpuno nerazumevanje, kao što bih i danas, da odem onamo, naišao samo na nerazumevanje. Dečak koji je o ruci svoje bake sve te delom veoma imućne rođake nekoć redom posećivao u raznim porodičnim prilikama, verovatno je odmah potpuno prozreo te ljude i reagovao sasvim ispravno, više ih nije posetio, oni su doduše postojali iza svojih zidova u svim tim starim uličicama i na svim tim starim trgovima, i živeli su prilično unosnim i otuda imućnim životom, ali on ih nije tražio, radije bi u zemlju propao nego ih potražio, oni su mu od samog početka uvek bili samo odvratni i decenijama su mu ostali odvratni, koncentrisani samo na posed i u brizi za svoj glas, potpuno rastaljeni u katoličkoj ili nacionalsocijalističkoj tuposti dečaku iz internata ne bi imali ni šta da kažu, a kamo li da bi pomogli nekom ko bi od njih tražio pomoć, naprotiv, oni bi ga, da je došao kod njih, pa ma bio i u najstrašnijem stanju, samo još povredili i u celini ga uništili. Stanovnici u tom gradu su skroz na skroz hladni i njihov svagdašnji hleb je podlost a niska računica je njihova posebna karakteristika, u stotinama njegovih strahova i očajanja bilo mu je savršeno jasno da kod takvih ljudi ne bi naišao ni na šta do na potpuno nerazumevanje, dakle nikad ih nije ni tražio. I od dede je naravno imao samo užasan opis tih rođaka. Tako sam ja koji sam u tom gradu imao više rođaka nego svi ostali u internatu, jer većina uopšte nije imala rođaka u Salcburgu, istovremeno bio najnapušteniji od sviju. Ni jedan jedini put, pa ni u najvećoj stisci, nisam ušao u neku od tih rođaćkih kuća, uvek iznova prolazio mimo, ali nikad ulazio. Već je moj deda morao steći previše uvredljivih iskustava sa Salcburžanima i pre svega s rođacima, a da bi meni bilo moguće ulaziti u kuće tih rođaka, bilo je dabome mnogo razloga za ulaženje, ali je na kraju krajeva uvek postojao onaj jedini da ne uđem, jednostavno nisam mogao sebi da dopustim da se upustim s tim ljudima, gde je u svakom pojedinom od tih, tim gradom i njegovom hladnom i smrtonosnom atmosferom, ohlađenih i umrtvljenih rođaka bilo toliko nerazumevanja i nečovečnosti. Već je moj deda bio najdublje obmanut i razočaran tim svojim rođacima, svi su ga bez izuzetka bili prevarili i gurnuli u najdublju nesreću kad je mislio da im se može obratiti za pomoć, umesto da je prema njima ostao rezervisan u vreme svog studentskog bezizlaza, pa i kasnije, kad se propavši u inostranstvu vratio u domovinu a, kako danas moram da kažem, vrativši se u svoju domovinu i zavičajni grad pod najstrašnijim i najbednijim okolnostima, bio je ništa drugo nego konačno difamiran i u osnovi uništen od tih svojih rođaka i Salcburžana u celini. Povest njegove smrti imala je potom još jedan tužan i u isti mah smešan, ali za taj grad i njegove kormilare i njegove stanovnike, karakterističan vrhunac: deset dana je moj deda ležao na odru na Maksglanskom groblju, ali sveštenik Maksglana je uskraćivao potvrdu jer deda nije imao crkveno venčanje, njegova udova, a moja baka, i njen sin preduzeli su sve ljudski moguće da dođu do potvrde na Maksglanskom groblju, kojemu je deda

pripadao, ali njegova potvrda na Maksglanskom groblju na kome je deda želeo da bude sahranjen nije bila odobrena. Ni druga groblja, sem Komunalnog groblja, koje je međutim moj deda mrzeo, nisu prihvatila mog dedu, nijedno od katoličkocrkvenih grobalja u gradu, jer moja baka i njen sin išli su na sva groblja i molili za dozvolu da deda bude primljen i sahranjen na nekom od njih, ali deda nije prihvaćen ni na jednom jedinom od tih grobalja jer nije imao crkveno venčanje. I to u 1949. godini! Tek kad je moj ujak, njegov sin, otišao do nadbiskupa i kazao mu da će leš svog oca, mog dede, u već podmaklom stanju raspadanja, jer nije prihvaćen ni na jednom gradskom katoličkom groblju, ostaviti njemu, nadbiskupu, pred vratima dvora, nadbiskup je dao dozvolu za sahranu mog dede na Maksglanskom groblju. Ležeći u bolnici, oboleo od teške bolesti pluća, nisam ni prisustvovao toj sahrani koja je verovatno bila jedna od najtužnijih sahrana u tom gradu uopšte, i koliko znam, protekla u mučnim scenama kakve se samo mogu zamisliti. Danas je grob mog dede takozvani grob velikana. Taj grad je odbacio sve one čiji razum više nije mogao da domaši i nikad, ni pod kojim okolnostima, više ih nije primio nazad, kao što znam iz sopstvenog iskustva, i on mi je iz tih razloga, složenih od stotina tužnih i prostačkih, gnusnih i činjenički smrtonosnih iskustava, bio uvek sve nepodnošljiviji i do danas ostao nepodnošljiv i svaka druga tvrdnja bila bi pogrešna i laž i kleveta i ovi zapisi moraju da budu zapisani sad a ne kasnije, i to u ovom trenutku u kome imam mogućnost da se bez kolebanja prebacim u stanje mog detinjstva i mladosti i pre svega mog salcburškog vremena učenja i studiranja s jednom za takvo opisivanje kao nagoveštavanje neophodnom nepotkupljivošću i iskrenom dužnošću, taj trenutak da se kaže što mora da bude kazano, što mora da bude nagovešteno, mora se iskoristiti da se pomogne ondašnjoj istini, stvarnosti i činjeničnosti da barem u nagoveštaju dođe do svog prava, jer sasvim lako najednom dođe još samo vreme ulepšavanja i nedopustivog ublažavanja, a za mene je taj grad učenja i studiranja Salzburg bio sve samo ne lep, podnošljiv, samo ne takav da bih mu danas oprostio time što bih ga iskrivljeno predstavio. Taj grad je uvek bio samo grad koji me je kinjio i jednostavno nije dopuštao radost i sreću i zaklon dečaku i mladiću koji sam tada bio, nikada nije bio ono što se iz poslovnih razloga ili sasvim jednostavno iz neodgovornosti, uvek o njemu tvrdi, mesto u kome je mlad čovek dobro zaklonjen i gde dobro napreduje, pa mora da bude vedar i srećan, ti vedri i srećni trenuci koje sam doživeo u tom gradu dali bi se na prste nabrojati, i skupo su bili plaćeni. I nije samo to nesrećno vreme sa svojim ratom i pustošenjem na površini, i ljudi koji su egzistirali na toj površini sa svojim duševnim ustrojstvom usmerenim na vredanje prirode i čoveka, nije samo okolnost poraza i totalnog zamračenja Nemačke i cele Evrope bilo ono što mi i danas dozvoljava da to vreme klasifikujem kao moje najmračnije i u svakom pogledu najmučnije (vreme), i nije to bila samo u tom pomračenju vremena i ljudi i opštem prirodnom pomračenju posebno velika podložnost moje sopstvene, za sve prirodne odnose u visokoj meri uvek na fatalan način prijemčive, i tim i svim prirodnim odnosima uvek potpuno izložene prirode, bio je to (i jeste) ne samo za mene smrtonosni duh tog grada, to ne samo za mene smrtonosno tle smrti. Lepota tog mesta i tog predela o kojoj govori sav svet, i to postojano i uvek samo na nepromišljen način i u zaista nedopustivom tonu, tačno je onaj smrtonosni element na tom smrtonosnom tlu, ovde se ljudi, koji su za taj grad i za taj predeo vezani i prirodnom silom okovani rođenjem ili na neki drugi radikalno neskrivljen način, neprestano guše tom lepotom. Takva svetski čuvena lepota u vezi s takvom nečovečnom klimom je smrtonosna. I upravo ovde, na tom meni urođenom tlu smrti, ja sam kod kuće i više kod kuće u tom (smrtonosnom) gradu i u tom smrtonosnom kraju nego drugi, i ako danas idem kroz taj grad i mislim da taj grad nema nikakve veze sa mnom jer ja nemam nikakve veze s njim, jer već dugo više ne želim nikakve veze s njim, onda je ipak sve u meni (i na meni) iz njega, i ja i grad smo u jednom doživotnom, mada strašnom odnosu. Jer zaista se sve u meni odnosi i svodi na taj grad i taj predeo, mogu da činim i mislim šta hoću, te ću činjenice biti sve jače svestan, jednoga dana ću je biti toliko jako svestan da ću propasti od te činjenice kao svesti. Jer sve je u meni izloženo tom gradu kao poreklu. Ali ono što danas bez daljeg

moгу da podnesem i bez daljeg da ignorišem, u tim godinama učenja i studiranja nisam mogao da podnosim i ignorišem, a govorim o tom stanju smetenosti i totalne bespomoćnosti dečaka koje su smetenost i totalna bespomoćnost svakog čoveka u toj nezaštićenoj dobi. Duša je sasvim jednostavno u to vreme bila gotovo propala, i niko, nijedan jedini čovek nije opazio to zatamnjenje duše i zamračenje duše kao razaranje duše, da se radilo o bolesnom stanju kao smrtnoj bolesti, protiv kojega i protiv koje ništa nije urađeno. Izloženost u internatu i u školi a pre svega (u ugnjetavanju) Grinkrancu i njegovim pomoćnicima, s jedne strane, i ratne prilike, kao i moja mržnja prema rođacima utemeljena na njihovom neprijateljstvu, s druge strane, činjenica da mladi čovek uopšte nigde u tom gradu nije imao neko zaštitno uporište, činila ga je sve nesrećnijim i njegova jedina nada je uskoro bila još samo nada u zatvaranje internata o kome se govorilo već posle drugog bombaškog napada, ali koje je sprovedeno tek dugo posle četvrtog ili petog bombaškog napada. Po mene je posle trećeg bombaškog napada došla moja baka i odvela me k sebi i dedi na selo, s bezbedne udaljenosti od trideset i šest kilometara oni su to najteže od svih bombardovanja grada mogli da gledaju sopstvenim očima iz svoje kuće u Etendorfu kod Traunštajna i da slušaju o pustošenjima. U tom bombaškom napadu potpuno je srušena prastara tržnica, srednjovekovna zatvorena pijaca sa velikim svodovima koja je bila smeštena preko puta samog internata, a u trenutku njenog rušenja nisam bio u nekom od potkopa, već, iz ko zna kog razloga uvek kao jedini pitomac s Grinkrancom i njegovom ženom, u podrumu internata. Moralo je da izgleda kao čudo što smo posle tog napada ponovo izašli iz podruma na površinu živi, jer je u okolnim zgradama bilo mnogo mrtvih. Grad se posle tog napada totalno uskomešao. U vazduhu je još bila prašina od rušenja kad sam utvrdio da je moj ormarić u hodniku razbijen, a violini koja je stajala u ormariću bio je odsečen vrat. Sećam se da sam, potpuno svestan strahovitosti tog napada, ipak osetio radost zbog uništenja violine, jer ono je konsekventno značilo kraj moje karijere na voljenom i u isti mah krajnje omraženom instrumentu. Kako se potom za dugo više nije mogla pribaviti violina, od tada više nikad u životu nisam svirao na nekoj violini. Vreme između prvog i tog trećeg bombaškog napada bez sumnje je za mene bilo najzlokobnije. Još nas je iz sna trzala Grinkrancova komanda s odjapljenih vrata spavaonice te smo skakali iz kreveta, i danas s vremena na vreme, uvek u vratima, vidim tog čoveka, tog nacionalsocijalističkog čoveka kako stoji u naviksanim SA-čizmama i upirući u ragastov urla u spavaonicu svoje: „Dobro jutro!” Kraj Grinkranca koji je još napola zakrčio vrata vidim pitomce kako jurišaju ka perionici, gde opet, svaki na svoj način jurišaju kao životinje na pojilo, najbrutalniji su uvek imali prednost, pošto nisu svi pitomci imali mesta na sedam ili osam metara dugom umivaoniku koji je ličio na valov, snažniji su bili prvi, slabiji poslednji, jači bi uvek izgurali slabije, i tako su odgurujući i istiskujući slabije uvek isti jači imali svoja mesta za umivaonikom i na prskalicama, i mogli su se pirkati i prati zube koliko hoće, za razliku od slabijih koji se, kako je za te higijenske procedure bilo predviđeno samo četvrt sata, mahom nikad nisu mogli čestito isplahnuti ni oprati zube, sam nisam spadao među jače, pa sam otuda uvek bio oštećen. Još smo bili saterivani u dnevni boravak na stojeće slušanje vesti i posebnih saopštenja s ratnih poprišta, još smo bili obavezni da nedeljom oblačimo HJ* -uniformu i pevamo HJ-pesme. Još smo bili potčinjeni punoj strogoći i bezobrazluku i nepopustljivosti Grinkrancovoj i imali jednako rastući strah pred tim čovekom koji je sada sam počeo da se plaši, kako smo primećivali u svim njegovim radnjama, kako smo mogli da utvrdimo na njegovom licu i čitavom njegovom ponašanju jer njegovi nacionalsocijalistički planovi i pusti snovi nisu hteli da se razvijaju, verovatno su se u najkraćem vremenu razvejali, kako je verovatno neprestano mislio, i u tom svom strahu od kraja svih svojih nadanja još jednom je sabrao svu brutalnost i niskost svoga bića i praktikovao je na nama. Iako sada sa svim neredovno i svega po nekoliko časova nedeljno, još smo išli u Andrejsku školu na nastavu, ali više se svim neredovno i svega po nekoliko časova nedeljno, još smo išli u Andrejsku školu na nastavu,

* HJ - Hitler Jugend.

ali više se uopšte nije radilo ni o kakvoj nastavi, bilo je to sedenje po učionicama u strahu, iščekivanje, čekanje na uzbunu i na ono što je sledilo iza uzbune, jurnjava iz učionice, postrojanje po hodnicima, u školskom dvorištu, marširanje i strka kroz Volfditrihštrase naviše u Glokengase, pa u potkope. I još smo u potkopima bili suočavani s bedom ljudi koji su u tim potkopima tražili pribežište, ne nalazeći često ništa drugo do svoju nenadanu smrt, s vriskom dece, s histeričnom vriskom žena, sa starcima u suzama. Još sam imao časove violine, još sam bio izložen diktatu učitelja violine Štajnera i njegovih uništavajućih izjava na moj račun, morali su da se odhodaju deprimirajući odlasci do Štajnera i od Štajnera kroz Volfditrihštrase. Još sam morao da čitam iz knjiga iz kojih nisam želeo da čitam, još da pišem u sveske nešto što nisam želeo da pišem, da usvajam znanje koje mi je uvek bilo odvratno. Još smo se noću trzali iz kreveta, veoma često ne tek od uzbune, nego od samih prvih jata bombardera, usred bela dana prepadani eskadrilama bombardera u vazduhu u čijoj tutnjavi je tek davana uzbuna, što je ukazivalo na potpuni haos u prenosu vesti. Novine su bile pune slika ratnih strahota, i takozvani totalni rat primicao se sve bliže i bliže, pa se već i osećao u Salcburgu, nestala je bila ideja da grad neće biti bombardovan. I o našim očevima i ujacima kao vojnicima nismo slušali ništa dobro, mnogi od nas su tokom tog internatskog vremena izgubili svoje očeve ili ujake i stričeve, gomilala su se saopštenja o palima. Sam dugo nisam čuo ništa o mom staratelju, suprugu moje majke, koji je bio u Jugoslaviji, o mom ujaku, bratu moje majke koji je ceo rat proveo u Norveškoj, pošta više nije funkcionisala a ono što je dostavljala bilo je uvek tužno ili čak strašno i u mnogim slučajevima vest o smrti u najbližem susedstvu. Ali još smo iza mnogih zidova u gradu čuli kako se pevaju nacističke pesme, i mi sami bismo u boravku još uvek zapevali nacističke pesme koje je Grinkranc kao stari horovođa dirigovao kratkim odsečnim kretnjama svojih dugih, dopola zasukanih ruku. Svaka dva meseca odlazio sam za vikend kod dede i bake i tamo se informisao o pravim tokovima rata na izmaku, uvek uveče i noću iza navučениh zavesa, koliko se sećam, moj deda je slušao inostrane, pre svega švajcarske emisije vesti s radija, i ja sam veoma često za vreme tih emisija tiho sedeo kraj njega i, mada ništa od tih saopštenja ne razumevajući, ipak posmatrao dejstvo koje su te vesti imale na dedu kao pažljivog slušaoca. Te zabranjene emisije vesti koje je deda ipak potajno slušao, što nije ostalo skriveno od suseda, posle prijave upravo tog suseda, dedi su donele prinudni boravak u obližnjem samostanu, pretvorenom u logor pod kontrolom takozvanog SS-a. Još sam već petnaest minuta posle ustajanja morao da se nađem u radnoj sobi kako bih se pripremio za nastavu u Andrejskoj školi, pri čemu nijedan od nas nije znao šta da sprema jer se više uopšte nije održavala nastava u pravom smislu. Još sam imao rastući strah od Grinkranca koji bi me, gde god me sretne, zovući me po imenu, bez razloga ošamario, pojavio bi se, nazvao me po imenu i ošamario me, kao da mu je taj događaj, naime, gledano iz njegovog ugla, moje iznenadno pojavljivanje ma gde, davao samorazumljivi povod da me ošamari. Tokom celog mog boravka u internatu nije prošla nedelja dana da u par navrata nisam dobio po šamar od Grinkranca, ali pre svega me je šamarao kad bih ujutro zakasnio u radnu sobu, a u radnu sobu sam uvek kasnio jer sam brutalnošću jačih u spavaonici, u perionici i ponovo u spavaonici i na hodnicima uvek iznovo bio izguravan. A kao ja, prolazilo je i nekoliko drugih slabijih ili slabih, koji nisu umeli da se brane, pa su svakodnevno bili žrtve jačih, iako samo malo jačih, Grinkrancu su slabi i slabiji, a zbog te slabosti uvek netačni, pitomci uvek bili dobrodošli za njegove šamare, on je taj slabi ili samo oslabljeni ljudski materijal (Grinkranc) upotrebljavao i zloupotrebljavao za svoja bolesnosadistička stanja. Još je grad bio pretrpan izbeglicama, i svakodnevno su pristizale nove stotine, ako ne i hiljade, frontovi su postajali sve užji, vojska se sve više mešala među civilno stanovništvo i živelo se zajednički u krajnjoj napetosti, atmosfera je, i za nas prepoznatljivo, bila eksplozivna, sve je ličilo na kraj rata o čemu je moj deda govorio već dugo vremena, ali u internatu se naravno nije govorilo o takvom izgubljenom ratu, naprotiv. Grinkranc je, mada sada već oćajan, još uvek odavao pobedničko

raspoloženje, ali čak i u internatu više mu niko nije verovao. Meni je uvek bilo žao njegove žene, jer je verovatno uvek trpela pod tim čovekom, ali sada je on sasvim otvoreno bio još samo opaka priroda, pod kojom je morala da pati pre svega njegova žena. Jedan drveni privremeni most zamenio je već davno skinuti stari Državni most, sećam se, i na tom najvećem gradilištu u gradu još danas vidim ruske ratne zarobljenike kao prinudne radnike u prljavosivim štepanim odelima kako vise na stubovima mosta, izgledne i gonjene na rad od bezobzirnih inženjera mostogradnje i palira; mora da su mnogi od tih Rusa onemoćali pali u Salcah i bili odneti vodenom strujom. Grad je najednom odavao utisak zapuštenosti, iznenada je i on bio jedan od onih nemačkih gradova, izloženih vazдушnim napadima, što brzo menjaju svoje lice, u par nedelja i meseci s jeseni četrdeset i četvrte, postajao je sve ružniji i ružniji, tako su u njemu još samo retki prozori ostali čitavi, mnogi redovi kuća više uopšte nisu imali prozora, samo kartonske poklopce i daščane oplata, a izlozi su bili potpuno ispražnjeni. Sve je bilo još samo nužnoneophodno. Ali ružnoća i rasap, brzo uznapredovali u tom gradu nagrđenom ne samo bombaškim napadima i njihovim posledicama već i navalom hiljada izbeglica, učinili su ga skroz na skroz haotičnim, dali mu najednom ljudske crte, i tako sam u tom vremenu, ni pre ni kasnije, zapravo mogao svesrdno da volim taj moj zavičajni grad i svesrdno ga voleo. Sada u najvećoj bedi, taj je grad iznenada bio ono što nikad pre nije, jedna živa, premda očajna priroda kao gradski organizam, mrtav i lažljiv muzej lepote koji je bio uvek sve do tog trenutka svog najvećeg očajanja, odjednom se ispunio ljudskošću, okamenjena tupost kao mrtvo telo bila je u svom najvećem očajanju i bezizlazu najednom podnošljiva i ja sam je voleo. Ljudi su u tom gradu u to vreme živeli još samo od jedne takozvane prozivke životnih namirnica do druge, i više nisu mislili ni na šta drugo sem da prežive, kako, to im je već bilo sasvim svejedno. Više nisu imali prohteva i bili su potpuno ostavljeni na cedilu od svih, a tako su i izgledali. Svima je bilo jasno da je kraj rata sad još samo pitanje trenutka, mada je to retko ko i priznavao. Grad je u to vreme bio suočen sa stotinama ratnih invalida, na ratnim poprištima obogaljenih vojnika, i postao sam svestan čitave gluposti i niskosti rata i jada njegovih žrtava. Ali u celom haosu kakav je grad tada bio ja sam i dalje imao časove violine, a četvrtcima uveče morali smo na stadion, uniformisani izloženi Grinkrancovim šikanama na šljaci ili travi. Na njega je samo jedna stvar kod mene, i to naravno vrlo kratko, ostavljala utisak: bio sam nepobediv u godišnje održanim trkama na pedeset, sto, petsto i hiljadu metara i zbog toga dva puta odlikovan sa toliko pobjedničkih značaka na posebnom postolju, otesanom za ceremoniju odavanja počasti pobjedniku i postavljenom na Gnigl-stadionu, pošto sam dobio trke, a uvek sam dobijao sve trkačke discipline. Međutim, moje pobjede u trčanju Grinkrancu su pre bile trn u oku. Pobjede u trčanju dugovao sam sasvim prosto svojim dugim nogama i bezgraničnom strahu od poraza za vreme trčanja. Nikad nisam nalazio užitak u upražnjavanju bilo kakvog sporta, štaviše, uvek sam mrzeo sport, pa sport mrzim i danas. Sportu su u svim vremenima, a iz dobrih razloga pre svega sve vladavine, pridavale najveći značaj, on zabavlja i zamajava i zaglupljuje mase, i pre svega diktature znaju zašto su uvek i u svakom slučaju za sport. Ko je za sport, ima mase na svojoj strani, ko je za kulturu, ima ih protiv sebe, govorio je moj deda, stoga su uvek sve vladavine za sport a protiv kulture. Kao svaka diktatura i nacionalsocijalistička je putem masovnog sporta postala moćna i gotovo vladajuća u svetu. U svim državama su u svim vremenima masama sportom stavljanje brnjice, nijedna država ne može biti tako mala i beznačajna da ne bi žrtvovala sve za sport. Ali kako je ipak bilo groteskno ići na Gnigl kraj stotina teško povređenih u ratu, najvećim delom gotovo sasvim obogaljenih koje su na glavnoj železničkoj stanici pretovarivali bukvalno kao teretnu, traljavo upakovanu robu, da bi tamo trčali za pobjedničke značke. Ono što je povezano s ljudima uvek je groteskno, a rat i njegove prilike i stanja su najgroteskniji. Jednog dana je i u Salzburgu otišao u paramparčad gorostasni natpis na ulaznoj dvorani glavne železničke stanice: „Točkovi moraju da se kotrljaju za pobjedu”. Sasvim jednostavno jednog je dana pao na glave stotinama mrtvih na železničkoj stanici. Treće bombardovanje grada je bilo najužasnije, više ne

znam zašto tada nisam bio u potkopu, nego u podrumu u Šranenštrase, može biti da sam za vreme uzbune bio u cipelarniku, vežbajući violinu, idući za svojim fantazijama, snovima, mislima o samoubistvu, u cipelarniku veoma često nisam mogao da čujem sirene jer sam toliko intenzivno svirao violinu i tako intenzivno fantazirao i sanjao i bio okupiran mišlju o samoubistvu, u cipelarniku ništa nije prodiralo, kao da je bio hermetički zatvoren za mene i moje fantazije i snove i misli o samoubistvu, najednom sam bio u podrumu zajedno sa Grinkrancovima koji su se verovatno istom neverovatnom brzinom kao ja stuštili u kućni podrum a zbog žestine detonacija i čitave strahovitosti posledica tih detonacija vazдушnih mina i bombi koje su padale i zabijale se neposredno kraj internata i koje su nas bacale na zidove, umakao sam Grinkrancovoj kazni za svoju nemarnost i nedisciplinu, njegov sopstveni strah od uništenja je u tom trenutku verovatno bio ipak veći nego njegova pomisao da me kazni, ali dok sam ja, stisnut uza zid, Grinkrancova me je zaštitnički zagrlila, u istinskom smrtnom strahu želeo da preživim, ipak sam samo čekao da Grinkranc ponovo dođe sebi, da me kazni za činjenicu što sam prečuo uzbunu ili što, ignorišući uzbunu, nisam otišao u potkop, a kazna je morala da bude elementarna, egzemplarna. Ali za taj prekršaj protivvazdušnog zakona Grinkranc me više nije kaznio, i više nikad nije. Kako smo izašli iz podruma i na površinu, najpre uopšte ništa nismo videli, jer u prašini od zidova i sumpora nismo mogli čak ni oči da otvorimo, a kad smo mogli da ih otvorimo bili smo zapanjeni učinkom tog napada: Tržnica je bila razlomljena na četiri gromade, velika građevina, do sto ili stodvadeset metara dugačka izgledala je kao zaklana od gore na dole, svodovi su se bili rastavili ili napukli kao gigantski otvoreni trbuh, a pozadi, kako se prašina najpre podigla i zatim iznova spustila i slegla, malo po malo ukazivala se Andrejska crkva, potpuno osakaćena, ali za tu crkvu i nije bila šteta jer je oduvek bila gradsko ruglo, i u trenutku su svi pomislili isto, da bi im bilo drago da je Andrejska crkva do temelja srušena, ali nije bila srušena do temelja i zapravo je posle rata rekonstruisana, što je bila jedna od najvećih grešaka, tržnica, međutim, to čudo od srednjevekovne građevine, bila je uništena. U krčmi Tržnice, tri zgrade od internata, možda se i svih sto gostiju, jer je bio tako vedar i lep dan, vođeno radoznalošću popelo na krov kako bi posmatrali u svakom slučaju uvek čudesno fascinantnu predstavu bombarderskih formacija kako se visoko gore u vazduhu sijaju i bleskaju, i svi ti radoznalci bili su ubijeni. Ti mrtvi iz krčme Tržnice nisu nikada sahranjeni, nego su, kao i mnoge stotine drugih u gradu, sasvim jednostavno zgurani pod šut i poravnali sa šutom. Danas tamo stoji stambena zgrada, a kad pitam, niko ne zna za tu istoriju. Rušenja u sopstvenoj zgradi, u internatu, bila su doduše velika, ali nisu bila razlog da se internat zatvori, odmah su se svi dali na iznošenje prašine i krhotina zidova Tržnice koje su uletele kroz prozore, i za kratko vreme prostorije su iznova bile prohodne i useljive. Više ormarića, između ostalih i moj, bilo je opako potkaćeno, bila mi je uništena violina, veći deo odeće, koja se istina sastojala samo od nekoliko komada, bio je iscepan. Ni dva ili najviše tri sata posle tog napada, koji je u celom gradu načinio veliku štetu i proizveo nove mrtve, što međutim nisam mogao da doživim sopstvenim očima, iznenada se pojavila moja baka, pa smo spakovali moju preostalu upotrebljivu imovinu, u svemu par komada, i oprostili se i ubrzo već stigli kući u Etendorf. Železnica je još funkcionisala pa tako više nisam bio u internatu, ali sam onda svakodnevno putovao vozom od Traunštajna do Salzburga, nedeljama, mesecima, sve do pred samu Novu godinu. Te vožnje su mi u sećanju u svim pojedinostima, mahom me nisu vozile u školu jer sam se, stigavši na glavnu železničku stanicu, koja je u tom trenutku već bila na sve strane isprovaljivana bombama, odmah suočavao s činjenicom da je odavno bila oglašena vazдушna uzbuna, te sam bez okolišanja odmah odlazio u potkop, a boravak u potkopu, svejedno da li je u međuvremenu bio napad ili ne, uvek je trajao toliko dugo, da nije bilo svrhe ići još i u školu. Zatim bih tako izašao iz potkopa i obilazio grad u kome je od dana do dana bilo novih ruševina za otkrivanje i divljenje; uskoro je ceo grad, ne izuzimajući Stari grad, bio pun ruševina, i uskoro je izgledalo kao da ima više potpuno uništenih ili opako potkaćenih stambenih i javnih zgrada nego onih drugih, satima sam sa školskom torbom

tamo-amo špartao kroz grad, potpuno zapao u fascinaciju takozvanim totalnim ratom, sada odjednom odomaćenog i u tom gradu, sedajući gdegod na hrpu šuta ili ispust zida s koga sam mogao baciti dobar pogled na razaranja i na ljude koji više nisu mogli da izađu na kraj s tim razaranjima, direktno u ljudsko očajanje i u ljudsko poniženje i ljudsko uništenje. Posmatrajući to, i u tom gradu, što više niko ne zna ili ne želi da zna, najstrašniju i sažaljenja najdostojniju ljudsku bedu, u tom sam vremenu za sav svoj život naučio i stekao iskustvo kako su strašni život i egzistencija uopšte i kako malo vrede, kako u ratu uopšte ništa ne vrede. Postao sam svestan čudovišnosti rata kao elementarnog zločinstva. Mesecima sam železnicom prelazio taj put u školu koji me skoro nikad više nije dovodio u školu, uvek samo u napokon gotovo u celini bombama unakaženu i uništenu železničku stanicu, na kojoj su ubijene stotine ako ne i hiljade ljudi, a mnoge mrtve sam video sam neposredno posle napada na stanicu, kad bih, jer voz više nije mogao da uđe u stanicu, zajedno sa školskim drugom iz Frajlasinga koji je uvek sa mnom putovao vozom, upešačio u stanicu, između gigantskih kratera od bombi. U to vreme se izoštrio naš pogled prema mrtvima. Često smo se potpuno spokojno muvali krajem oko stanice, koji je uskoro bio još samo jedno jedino polje razvalina, i posmatrali železničare koji su tragali za mrtvima i kopali, i koji su pronađene leševe odlagali na retke još preostale ravne površi, jednom sam video ceo niz poslaganih mrtvih tamo gde su sad peronski toaleti. Grad je sad bio još samo siv i sablasan, a kamioni i putnički automobili na drvni gas s navarenim kodovima u prtljažnicima transportovali su, tako je izgledalo, još samo mrtvačke kovčege. U poslednjim danima, pre nego što su bile zatvorene sve škole, uopšte sam retko još stizao vozom do Salcburga, mahom bi voz stao već pre Frajlasinga, i ljudi su iskakali iz voza pa bi odlazili u šume levo i desno od voza u zaklon. Engleski lovački bombarderi sa dva trupa uzimali su voz na nišan, štektanje avionskih mitraljeza još danas mi je u ušima kao onda, letele su grane, među šćućurenima po šumskom tlu vladali su strah i tišina, ali strah i tišina koji su već odavno prešli u naviku. Čučeci tako na vlažnom šumskom tlu, uvučene glave, ali ipak radoznalo vireći ka neprijateljskim avionima, grizao sam jabuku i crni hleb koji su mi u školsku torbu tutnule baka ili majka. Kad su avioni odleteli ljudi su opet trčali do voza i ponovo se ukrcavali, a voz bi produžio komad puta, međutim, više nije vozio ka Salcburgu jer su koloseci bili odavno razvaljeni. No veoma često voz uopšte ne bi mogao da produži jer bi lokomotiva bila u plamenu i razorena a mašinovođa ubijen od strane engleskih nišandžija. Ipak većinom nisu napadani vozovi ka Salcburgu, već oni ka Minhenu. Za put do kuće najradije sam koristio takozvane vozove fronturlaubera*, dok su saobraćali, brze vozove s plavom dijagonalom precrtanim belim grbovima na vagonima, što nije bilo dozvoljeno, ali je svim đacima odavno prešlo u naviku. U te vozove se moglo ući i izaći samo kroz prozor, toliko su bili prepuni, i najveći deo vremena između Salcburga i Traunštajna vozio sam se između vagona, u takozvanim veznim harmonijama uzajamno spojenih vagona, prignječen između vojnika i izbeglica, i bio je potreban krajnji napor ući u voz u Salcburgu i opet izaći iz voza u Traunštajnu. Ti vozovi su gotovo svaki drugi dan prepadani iz vazduha. Englezi, u njihovim takozvanim lajtninzima, pogodili bi lokomotivu i ubili mašinovođu, pa odleteli. Mašine bi izgorele, mrtvog mašinovođu bi uvek odneli u najbližu čuvarnicu i tamo ga položili, mogao sam da vidim mnoge kroz podrumske prozore čuvarnica, s prostreljenom lobanjom ili potpuno raznesene glave, još ih vidim, iza podrmskog prozora tamnoplava železničarska uniforma s rascopanom železničarskom glavom. Susretanje s mrtvima pretvorili se u svakodnevicu. U kasnu jesen zatvorene su škole, kako sam čuo, napušten je i internat, i prestale su moje vožnje vozom za Salcburg koje su se uvek završavale još pre Frajlasinga. Ali nisam dugo ostao besposlen, boraveći na smenu kod majke u Traunštajnu i kod dede i bake u obližnjem Etendorfu, svega nekoliko dana, a onda sam počeo da radim kod traunštajnskog baštovana, kod firme Šleht i Vajninger.

* Fronturlaubierzug — voz koji prevozi frontovce sa odsustva i na odsustvo.

Taj rad mi je odmah pričinio najveće zadovoljstvo, trajao je sve do proleća, uzev sasvim tačno, do osamnaestog aprila, za koje vreme sam upoznao i zavoleo baštovanski rad u svemu što je u njemu moguće i nemoguće, tog osamnaestog aprila hiljade bombi palo je na maleni grad Traunštajn i njegova stanična četvrt je za nekoliko minuta bila potpuno uništena. Vrtlarstvo Šleht i Vajninger iza železničke stanice bilo je još samo zbir ogromnih kratera od bombi, zgrada vrtlarskog preduzeća bila je teško oštećena i neupotrebljiva. Stotine mrtvih bile su položene na Železničku ulicu i u čamovim sanducima otesanim za nuždu odnete na Šumsko groblje, gde su, jer se većim delom više nisu mogli identifikovati, ukopane u zajedničku grobnicu. Taj mali grad na Traunu morao je da doživi jedno od najstrašnijih i najbesmislenijih bombardovanja uopšte samo nekoliko dana pre kraja rata. Još jednom sam iz Traunštajna došao u Salzburg, verovatno da donesem nekoliko zaboravljenih komada odeće, vidim sebe kako s bakom idem kroz užasno nagrđen i samo još smetenim i izgladnelim ljudima naseljen grad, s bakom kucam kod rođaka i, ako su ostali živi, posećujem te rođake. Internat je bio zatvoren a trećina zgrade je u međuvremenu srušena, polovina spavaonice u kojoj sam imao najstrašnija stanja i snove svog života, tresnula u dvorište nakon što je raznesena eksplozijom bombe. O sudbini Grinkranca i njegove žene više nisam mogao da doznam ama baš ništa, niti sam takođe više ikad išta čuo o mojim sapitomcima.

Čika Franc

Mi smo proizvedeni (napravljeni), ali nismo na put izvedeni (vaspitani), s potpunom tupavošću postupaju naši proizvođači prema nama pošto su nas proizveli, s potpunom čovekouništavajućom bespomoćnošću i već u prve tri godine života ruiniraju sve u novom čoveku o kome ne znaju ništa, sem, ako išta, da su ga bez pameti i neodgovorno proizveli, a ne znaju da su time počinili najveći zločin. U savršenom neznanju i prostoti naši su nas proizvođači te dakle naši roditelji doneli na svet, a kad smo jednom tu, ne završavaju s nama, svi njihovi pokušaji da završe s nama propadaju, rano se predaju, ali uvek prekasno, uvek tek u trenutku u kome su nas već davno razorili, jer u tri prve godine života, presudne godine života, o kojima međutim naši proizvođači kao roditelji ne znaju ništa, ništa ne žele da znaju i ništa ne mogu da znaju, jer je stolicima sve uvek činjeno za to njihovo odvratno neznanje, naši su nas proizvođači razorili i uništili i uvek razorili i uništili za čitav naš život, i istina je da na svetu uvek imamo posla s ljudima koje su za sav njihov život u prvim godinama razorili i uništili njihovi neznački i prosti i neprosvećeni proizvođači kao roditelji. Novi čovek je, kao životinja, uvek samo majčin okot, i zauvek ga ta majka uzima i upropaštava kao životinju, imamo posla samo sa životinjama koje su okotile njihove majke, ne s ljudima, koje su već u prvim mesecima, a ne tek u prvim godinama razorile i uništile te njihove majke s njihovim celokupnim animalnim neznanjem, ali te majke ne pogađa krivica jer nikad nisu bile prosvećene, društvo ima drugačije interese nego što je prosvećenost, i to društvo i ne pomišlja da prosvećuje, a vlasti su uvek i u svakom slučaju i u svakoj zemlji i državnoj tvorevini zainteresovane za to da se njihovo društvo ne prosvećuje, jer ako bi prosvetile svoje društvo, bile bi već u kratkom roku uništene od tih društava koje su prosvetile, stolicima društvo nije prosvećeno i doći će mnoga stolecia u kojima društvo neće biti prosvećeno, jer bi prosvećenje društva značilo njegovo uništenje, pa tako imamo posla s neprosvećenim proizvođačima doživotno neprosvećene dece koja će uvek ostati neprosvećeni ljudi i doveka su osuđeni na savršeno neznanje. Istim vaspitnim sredstvima i metodama kojima se proizvode novi ljudi, oni su s punim neznanjem i prostotom i neuračunljivošću njihovih vaspitača, koji su uvek samo takozvani vaspitači, vaspitanjem upropašćeni već u prvim danima života i prvim nedeljama života i prvim mesecima života i prvim godinama života, jer sve što novi čovek prima i opaža u tim prvim danima i nedeljama i mesecima i godinama, on potom jeste za čitav svoj budući život, i kao što znamo, svaki je od tih života koji se žive, svaka je od tih egzistencija koje se egzistiraju, uvek samo ometen ili ometena, razoren ili razorena, uništen ili uništena, ometen i razoren i uništen. Uopšte ne postoje roditelji, postoje samo zločinci kao vaspitači novih ljudi koji sa svim svojim budalaštvom i tupavošću postupaju prema tim novim ljudima koje su proizveli i u tom su zločinaštvu poduprti vlastima koje nisu zainteresovane za prosvećenog, te dakle zaista vremenu odgovarajućeg čoveka, jer je on prirodno protiv njihove svrhe i tako će milioni i milijarde slaboumnih uvek iznova, i verovatno još decenijama i možda stolicima proizvoditi nove milione i milijarde slaboumnih. Novog čoveka su njegovi proizvođači ili njihovi zamenici već u prve tri godine načinili onim što mora da bude celog života i što ne može i ni sa čim ne može da zameni: totalno nesrećna priroda kao totalno nesrećan čovek, svejedno da li ta nesrećna priroda kao nesrećan čovek to priznaje ili ne, ima li snage da iz toga povuče konsekvence ili ne, i da li to ovog čoveka kao u svakom slučaju nesrećnu prirodu makar samo jednom zaokupi, jer kao što znamo

većinu tih nesrećnih priroda kao nesrećnih ljudi i obrnuto u njihovom životu i u njihovoj egzistenciji to uopšte nikad ne zaokuplja. Novorođeni je od trenutka svog rođenja izručen otupelim, neprosvećenim proizvođačima kao roditeljima i od prvog trenutka biva od tih otupelih i neprosvećenih proizvođača kao roditelja načinjen isto onako otupelim i neprosvećenim čovekom, taj je čudovišan i neverovatan proces u stolicima i milenijumima ljudskog društva prešao u naviku i ono se priviklo na tu naviku, pa čak i ne pomišlja na to da se otrese od te navike, naprotiv, ta se navika sve više i više intenzivira i ona je u naše vreme dospela do svog vrhunca, jer ni u jednom vremenu kao u našem nisu proizvedeni nepromišljeniji i prostiji i niskiji i besramniji ljudi i milioni i milijarde ljudi kao svetsko stanovništvo, iako društvo odavno zna da taj proces, svetski raširena infamija, ako se ne prekine, predstavlja kraj ljudskog društva. Ali prosvećene glave ne prosvećuju, a ljudsko društvo, to je sigurno, sebe uništava. I moji proizvođači kao roditelji radili su tako, bez pameti i u tupavoj saglasnosti sa svom ostalom, celim svetom raširenom ljudskom masom, te proizveli jednog čoveka i od trenutka njegovog proizvođenja forsirali njegovo otupljenje i uništenje, sve je u tom čoveku, kao i u svakom drugom, u prve tri godine razoreno i uništeno, zasuto, zatrpano i s takvom brutalnošću zatrpano da je taj od svojih proizvođača kao roditelja u celini zasuti čovek upotrebio trideset godina da iznova ukloni sip s kojim su ga zasuli njegovi proizvođači kao roditelji, da iznova, što je u prvom trenutku sigurno bio, postane čovek koga su ti njegovi proizvođači kao roditelji zasuli s njihovim stolicima starim osećajnim i duhovnim izmetom kao neznanjem. Ne smemo se ustručavati, čak uz opasnost da budemo smatrani za lude, da izgovorimo kako su naši proizvođači kao roditelji počinili zločin proizvođenja kao zločin hotimičnog unesrećenja naše prirode i u zajednici sa svima drugima, zločin unesrećenja celog sveta koji postaje sve nesrećniji, baš kao što su to činili njihovi prethodnici i tako dalje. Čovek se prvo proizvodi, a postupak je životinjski, i rađa kao životinja i uvek se samo animalno tretira, bilo da su ih voleli ili razmazili ili mučili njihovi skroz na skroz tupavi, neprosvećeni, svojim egoističnim ciljevima vođeni proizvođači kao roditelji ili njihovi zamenici, pa se usled njihovog sopstvenog nedostatka prave ljubavi i neznanja i nespremnosti za vaspitavanje tupavo i egoistično kao životinja hranjen i tretiran, malo po malo poravnava i ometa i razara u svojim glavnim osećajnim i nervnim centrima, a onda kao jedna od najvećih uništiteljki, crkva (religije), preuzima uništenje duše tog novog čoveka a škole po nalogu i zapovesti vlasti u svim državama na svetu nad tim novim mladim čovekom sprovode duhovno ubistvo. Sada sam bio u Johaneumu, takav je bio novi naziv stare zgrade koja je u međuvremenu, u mom slučaju provedenom kod dede i bake, opet postala useljiva a kao nacionalsocijalistička proizvedena u strogo katoličku, za svega nekoliko poratnih meseci zgrada je od takozvanog Nacionalsocijalističkog školskog doma pretvorena u strogo katolički Johaneum, a ja sam bio jedan od retkih koji je već boravio i u Nacionalsocijalističkom školskom domu i sad sam pohađao gimnaziju, a ne više glavnu, takozvanu Andrejsku školu, i umesto Grinkranca koji je nestao, moguće zbog svoje nacionalsocijalističke prošlosti bio uhapšen, u svakom slučaju više ga nisam video, nad nama je na vlast kao direktor stupio jedan katolički duhovnik koga smo uvek oslovljavali samo kao čika Franc. Čika Francu je uz bok kao prefekt stajao jedan duhovnik, otprilike četrdesetih godina, i taj prefekt sa svojim reskim nemačkim na katolički je način preuzeo nasleđe nacionalsocijalističkog Grinkranca, bio je isti onakav strah i trepet i isto onoliko omražen kao Grinkranc i verovatno istovetan, svima nama odvratani karakter. Na celoj zgradi je zapravo

bilo završeno samo ono najnužnije, te je dakle u prvom redu ponovo izgrađena do pola uništena spavaonica, popravljen krov i zastakljeni svi prozori, ulična fasada zgrade dobila je novu boju, a kad se gledalo s prozora, umesto na Tržnicu, gledalo se na hrpu šuta, već utonulog posle niza nepogoda, i na ruinu Andrejske crkve na kojoj se još ništa nije radilo jer Grad još nije mogao da se odluči da li da crkvu ponovo izgradi onakvu kakva je bila ili drukčije, ili da je celu sruši, što bi bilo najbolje. Unutar internata nisu se mogle utvrditi uočljive izmene, ali od takozvanog dnevnog boravka u kome smo bili vaspitavani u nacionalsocijalizmu sad je postala kapela, na mestu govornice za kojom je pred kraj rata stajao Grinkranc i učio nas velikonemački, sad je bio oltar, a tamo gde je na zidu bila Hitlerova slika, sad je visio veliki krst, i umesto klavira na kome je svirao Grinkranc, pratio naše nacionalsocijalističke pesme kao „Zastavu gore” ili „Zadrhtaše trule kosti”, sad je stajao harmonijum. Ceo prostor čak nije bio ni prekrečen, očigledno je za to nedostajalo novca, jer tamo gde je sad visio krst još se na sivom zidu uočljivo videlo zaostalo belo mesto na kome je godinama visila Hitlerova slika. Sad više nismo pevali „Zastavu gore” ili „Zadrhtaše trule kosti”, i u tom prostoru više nismo u stavu mirno slušali specijalna saopštenja s radija, već smo uz harmonijum pevali „Pozdravljam te morska zvezdo” ili „Veliki Bože, hvalimo Te”. Takođe više nismo u šest ujutro jurišali iz kreveta u perionicu, pa u radnu sobu da bismo tamo slušali prve vesti iz Firerovog glavnog stana, već da bi u kapeli uzimali svetu pričest, i tako su pitomci svakog jutra išli na pričešće, dakle preko tristo puta u godini, i svaki od njih, verujem, tokom tog vremena za sav svoj život. Činjenica, spoljni tragovi nacionalsocijalizma u Salcburgu su potpuno nestali, kao da nikad nije ni bilo tog gnusnog vremena. Sad je katolicizam ponovo izašao iz svoje ugnjetenosti a Amerikanci su vladali nad svime. Beda je u tom vremenu postala još bednija, ljudi nisu imali šta da jedu ni šta da obuku, sem najnužnijeg i najotrcanijeg, preko dana su uklanjali ogromna brda šuta a uveče bi se slivali u crkve. Boja moćnika sada je iznova, kao pre rata, bila crna, ne više mrka. Svuda su bile postavljene skele i ljudi su se mučili da preko tih skela podignu zidove, međutim, to je bio spor i dosadan i strašan proces. Skele su bile postavljene i u katedrali i ubrzo se već započelo s gradnjom nove kupole. Bolnice sad više nisu bile zatrpane samo ratnim invalidima već prepune hiljadama poluizgladnelih i umirućih od gladi i očajanja. Vonj raspadanja još je godinama pritiskao grad pod čijim je iznova podignutim građevinama, jednostavnosti radi, ostavljena da počiva većina mrtvih. Tek sada s distance od nekoliko meseci, i u tom gradu je postala vidljiva razmera razaranja pa je stanovnike, svakog pojedinca, bila obuzela duboka, sad odjednom duboko zadiruća tuga, jer je šteta izgledala nepopravljiva. Godinama grad nije bio ništa drugo do hrpa šuta koja je odisala slatkastim smradom raspadanja, na kojoj su, kao za porugu, ostali da stoje svi crkveni tornjevi. I to je davalo izgled kao da se stanovništvo sad iznenada ponovo polako uspravlja ka tim crkvenim tornjevima. Još nije bilo ničeg sem rada i beznadežnosti, jer je nada pri kraju rata, usled mnogih kontraudara i sve jače gladi, postajala sve slabija. Zločinstva su prešla svaku poznatu meru i strah je u tom poratnom vremenu samo još porastao, svako je mogao ubiti svakoga zbog gladi. Ljudi su ubijani zbog komada hleba ili zato što su još posedovali kakav ranac. Spašavao se ko je mogao, a većina je mogla da se spase tako što se sasvim jednostavno odrekla skoro svega. I u ovom gradu je bilo gotovo još samo razvalina i ljudi koji su trčali i čeprkali po tim razvalinama, i ništa ih sem gladi u tom vremenu nije vodilo na ulice, čitave čete ljudi ujutro posle prozivke za životne namirnice. Grad je bio pun pacova. Seksualni izgređi okupacione vojske širili su među stanovništvom strah i trepet. Najveći deo stanovništva još uvek je živeo od pljački iz poslednjih

dana rata. Međutim ogromna baratna trgovina životnim namirnicama i odevnim predmetima držala je budnim njihove životne duhove. U tom vremenu bilo mi je moguće da posredstvom jedne majčine prijateljice, poreklom iz Lajpciga, koja je imala položaj u Upravi za prehranu u Traunštajnu, organizujem transport krompira iz Traunštajna kamionom preko granice do Salzburga, i od tog transporta krompira, na kamionu ga se našlo više hiljada kilograma, Johaneum je duže vreme mogao da se drži iznad vode. U gradu je bilo samo poluizgladnelih koji su od Amerikanaca prosili luksuz da se mogu siti najesti. U tom, odjednom opet u celini beznadežnom stanju, koje je u takozvanom oslobođenju bilo nastupilo kao odisaj posle nacionalsocijalističke strahovlade, grad je godinama ostavljao utisak zapuštenosti, totalne presitosti životom, izgledalo je kao da su predali grad i same sebe, samo su retki imali kuraži i snage da učine nešto protiv sveopšteg očajanja. Poniženje i gotovo potpuno uništenje u svakom odnosu koje je iz tog poniženja usledilo postali su totalni. Međutim, mogu samo da nagovestim. Ovoga puta sam preko, s krajem rata iznova uspostavljene i posle toga mesecima zatvorene, štaviše posle okončanja rata dve godine hermetički zatvorene nemačko-austrijske granice, sopstvenom voljom stigao u internat iz Traunštajna gde je moj staratelj našao posao hiljadu devetsto trideset i osme i za kojim su, tada jedinim koji je zarađivao, tamo otišli, najpre moja majka, potom i deda i baka, stigao sam potpuno sam i samostalan u iznova slobodnu Austriju, u internat, troškove internata uzeo je na sebe moj ujak iz Salzburga koji je, kao što sam već nagovestio, celog života bio genijalan pronalazač i komunista. Bilo je samorazumljivo što sam u kasno leto četrdeset i pete pokušao da nastavim tamo gde sam prekinuo u jesen četrdeset i četvrte i moj prijem u Gimnaziju pošao mi je od ruke bez teškoća. Međuvreme sam proveo pre svega kod dede i bake u Etendorfu, hodočasničkom mestu u šumama kraj Traunštajna, najpre sam, sve do već nagoveštenog strahovitog bombardovanja Traunštajna osamnaestog aprila, odlazio na vrtlarski posao kod Šlehta i Vajningera, te sam dakle kraj rata dočekao u Traunštajnu, i sećam se kako se maršal Keserling, stigavši u traunštajnsku stupicu u bekstvu pred Amerikancima, pod zaštitom poslednjih SS-trupa ušančio u Gradskoj kući, i kako su Amerikanci traunštajnskom gradonačelniku postavili ultimatum, da se grad dobrovoljno preda Amerikancima, inače će ga oni razoriti, jedan jedini američki vojnik s dva pištolja u rukama i dva pištolja u ogromnim džepovima pantalona spokojno je ušao u grad iz pravca zapada, pa pošto mu se ništa nije desilo za njim su, nakon neposredno pre toga izvršenog povlačenja SS-trupa s Keserlingom u brda oko grada, između istaknutih belih zastava, sveže opranih čojanih prekrivača ili lanenih čaršava na drškama od metle, u potpuno utišan grad odjednom ušle američke trupe. Međutim, ovde nije reč o tom vremenu, možda je od koristi da se podsetim poduke crtanja koju mi je posredstvom mog dede pružao jedan starac zbrinut u traunštajnskom sirotinjskom domu, taj starac s ogromnom krutom papirnom kragnom u svrhu poduke crtanja peo se sa mnom na ćuvik koji se uzdizao iza sirotinjskog doma naspram Šparca, da bi tamo gore sa mnom zauzeo mesto pod drvećem kako bismo gledali na grad i crtali ga, sve moguće detalje, veoma često siluete, i ti časovi crtanja ostali su mi u najboljem sećanju, a bili su, isto kao i časovi violine i kasnije - klarineta, ništa drugo nego očajnički pokušaji moga dede da ne dozvoli da moj umetnički talenat zakržlja, da ništa od tog umetničkog talenta ne ostane neisprobano. Jedan mladi Francuz, zabasao u Traunštajn, učio me je francuski, neko drugi, engleski. Elem, sad sam posle događajima najispunjenije godine koju sam ikad doživeo, a o kojoj ovde ne može biti govora, preko granice prešao u zavičajno inostranstvo i iznova u internat, ne u nacionalsocijalistički, u katolički, a za mene se najpre

razlikovao samo u zameni Hitlerove slike Hristovim raspećem i zamenom Grinkranca čika Francom, kućni red nije bio mnogo drukčiji, dan je u internatu počinjao u šest i završavao se u devet, samo što sada, kao godinu dana stariji, nisam bio smešten u najvećoj spavaonici s trideset i pet kreveta, već u drugoj po veličini, s četrnaest ili petnaest kreveta. Mnoge pojedinosti su me i sada na svakom koraku podsećale na nacionalsocijalističku eru koja mi je uvek bila omražena, iz sopstvenog osećanja i sudova mog dede kojima je uvek osuđivao i prezirao nacionalsocijalizam, ali u brzini obnove internata i njegovih ustrojstava te sam pojedinosti posmatrao kao ništa drugo nego preostale znake zlog vremena. Ali sve u svemu, nasuprot poslednjim mesecima rata, ovde je bio najuočljiviji vladajući spokoj, i noći su opet bile za spavanje i potpuno lišene straha. Ali u snovima su me još godinama veoma često budile i prepadale sirene uzbune, vrištanje žena i dece u potkopima, brujanje i tutnjanje aviona u vazduhu, čudovišne, zemljotresne detonacije i eksplozije. I te snove sanjam sve do danas. Danas ga (prefekta) vidim samo kako s rukama prekrštenim na leđima hoda tamo amo između stajaćih pultova, vrebajući nekog pitomca pri popuštanju koncentracije u učenju, ili kako otkriva samo ispuštenost na nekom pitomcu, a skoro uvek je uočavao takvo popuštanje ili takvu ispuštenost, pa bi dotičnog i zatečenog od pozadi udario pesnicom po glavi. Pred jednim takvim čovekom kao prefektom, koji po svojoj sadističkoj doslednosti ni u čemu nije zaostajao za Grinkrancom, sad više nisam osećao tako veliki strah, verovatno zato jer je bio školovan već godinama, u takvom intenzivnom odnosu moći i nemoći, sve do krajnjih mogućnosti osećanja i poimanja, taj strah nije bio tako velik kao kod drugih, dakle u Johaneumu pred metodama prefekta, koje u osnovi nisu bile ništa drukčije od Grinkrancovih metoda, osećao sam manji strah nego pred metodama samog Grinkranca, međutim, novopridošli u internat sad su osećali najveći strah, ja sam se bio pomirio s tim sadističkim vaspitnim ritualom, doduše, kao pogođeni osećao sam bol, ali na mene više nije delovalo nikakvim razornim, uništavajućim dejstvom jer sam već bio razoren i uništen. Mogao sam da ustanovim skoro savršenu usaglašenost vaspitnih metoda nacionalsocijalističkog i katoličkog režima u internatu, ovde, u katoličkom internatu, iznova je postojao jedan Grinkranc, iako pod drugim imenom i ne u oficirskim ili SA-čizmama, nego u crnim plitkim cipelama duhovnosti, i ne u sivom ili mrkom, nego u crnom kaputu, i ne uvek sa svetlucavim epoletama, nego opremljen papirnim kragnama prefekta, kao što je Grinkranc u takozvanoj naci eri već bio prefekt. Na ovom mestu moram ponovo da kažem da ja beležim ili čak samo skiciram i samo nagoveštavam kako sam onda osećao, ne kako danas mislim, jer ondašnje osećanje bilo je drukčije od mog današnjeg mišljenja, i predstavlja teškoću u tim pribeležkama i nagoveštajima sklopiti ondašnje osećanje i sadašnje mišljenje u pribeležke i nagoveštaje koji odgovaraju ondašnjim činjenicama, mom ondašnjem pitomačkom iskustvu, pa mada mu verovatno ne udovoljavaju, u svakom slučaju želim da učinim pokušaj. Činjenica je da sam u prefektu uvek video duh, i to savršeno neoštećen duh Grinkranca, Grinkranc je bio nestao s poratne scene, verovatno bio uhapšen, to ne znam, ali za mene je uvek bio prisutan u prefektu, čak je i prefektovo držanje tela bilo kao Grinkrancovo držanje tela, skoro sve na čoveku, a verovatno i u njemu koji je, ovo naslućivanje je verovatno istina, bio skroz na skroz nesrećan čovek kao Grinkranc. Sve je imalo samo jedan drukčiji premaz i sve je imalo samo drukčija obeležja, utisci i učinci ostali su isti. Sada smo sasvim jednostavno, isto kao i u nacističko vreme, odmah posle netemeljite higijenske procedure hodočastili u Kapelu da bi slušali misu i primali sveto prišešće, baš kao što smo u nacističko vreme odlazili u dnevni boravak da slušamo

vesti i Grinkrancove instrukcije, sad smo pevali crkvene pesme tamo gde smo prethodno pevali nacističke pesme, a tok dana oblikovan je po katoličkom obrascu kao u osnovi istom čovekomrzačkom vaspitnom mehanizmu kakav je i nacionalsocijalistički. Ako smo u nacističko vreme pre obeda stajali mirno za trpezarijskim stolovima dok je Grinkranc izgovarao „Heil Hitler” pre početka obeda, posle čega smo smeli da sednemo i počnemo s jelom, sad smo pak stajali u istom položaju za stolovima dok je čika Franc govorio „Blagosloven obed” posle čega smo smeli da sednemo i počnemo s jelom. Većinu pitomaca njihovi su roditelji sada bili iškolovali u katoličanstvu, kao pre za nacionalsocijalističkog vremena u nacionalsocijalizmu, što se mene tiče, ja nisam bio ni jedno ni drugo, jer deda i baka kod kojih sam odrastao nisu i nikad nisu bili napadnuti ni jednom ni drugom u osnovi ipak zloćudnom bolešću. Od dede unapred upozoren na to da ne smem dopustiti da budem fasciniran ni jednom (nacionalističkom) ni drugom (katoličkom) tupavošću, nikad nisam došao čak ni u opasnost neke takve duhovne i karakterne slabosti, mada je to bilo nešto najteže u jednoj, ovim tupavostima toliko potpuno razbijenoj i zatrovanoj atmosferi kao u Salzburgu, a naročito u jednom internatu poput tog u Šranenštrase. Telo Hristovo koje bismo sada gutali i progutali svaki dan, te tako približno tristo puta godišnje, nije bilo ništa drugo nego svakodnevno takozvano odavanje počasti Adolfu Hitleru, u svakom slučaju, nezavisno od toga što se radilo o dve potpuno različite veličine, imao sam utisak da je ceremonija u nameri i dejstvu ista. A sumnja da se sad u ophođenju s Isusom Hristom radilo o istom kao samo godinu ili pola godine pre s Adolfom Hitlerom, ubrzo je bila potvrđena. Ako pogledamo pesme i horove pevane u svrhu veličanja i štovanja neke takozvane izvanredne ličnosti, svejedno koje, a koje smo pevali u nacističko vreme i posle nacističkog vremena u internatu, moramo reći da su to uvek bili isti tekstovi, iako uvek s malo drukčijim recima, ali uvek isti tekstovi na uvek istu muziku i sve skupa te pesme i horovi nisu ništa drugo do izraz gluposti i prostote i beskarakternosti onih koji su pevali te pesme i horove s tim rečima, uvek je samo nepamet ona koja peva te pesme i horove, a nepamet je sveobuhvatna, svetski raširena. A zločini vaspitanja, kako se svuda na celom svetu vrše nad vaspitanicima u vaspitnim zavodima, uvek se vrše u ime neke takve izvanredne ličnosti, Hitlera ili Isusa i tako dalje. U ime opevanog, veličanog, događaju se kapitalni zločini nad onima koji odrastaju, i uvek iznova će postojati takve opevane i veličane izvanredne ličnosti svejedno koje prirode i takav kapitalni zločin vaspitanja počinjen nad čovečanstvom u odrastanju, koji, kakvi god bili učinci, po prirodi uvek može da bude samo kapitalni zločin. Tako smo u internatu i u nemačkom Rimu, kako se Salzburg oštrovito označava, najpre bili vaspitno upropaštavani i svakodnevno vaspitavani za smrt u ime Hitlera, a zatim posle rata u ime Isusa Hrista, a nacionalsocijalizam je imao isto pustošno dejstvo na sve te mlade ljude kao sada katolicizam. Mlad čovek, koji u svakom slučaju u tom gradu i tom predelu uvek odrasta sam, udomaćuje se ni u šta drugo nego u jednu katoličko-nacionalsocijalističku atmosferu i, svejedno da li to želi da primeti ili ne, da li to zna ili ne, izrasta u toj katoličko-nacionalsocijalističkoj atmosferi. Kud god pogledamo, ne vidimo ovde ništa drugo do katolicizam ili nacionalsocijalizam i skoro u svemu u tom gradu i oblasti jedno takvo duhometajuće i duhoistrebljujuće i duhoubijajuće katoličko-nacionalsocijalističko, čovekomoreće stanje. Čak i uz opasnost da me svi ti stanovnici s naočnjacima* ponovo načine u najjiskonskijem smislu reči

* Deo konjske opreme.

nemogućim i ludim, treba reći da taj grad, u stolicima prosto izandao od katolicizma a u decenijama brutalno savladan od nacionalsocijalizma, čini svoje dejstvo. Mladi čovek, koji se udomaćuje i razvija u njemu, u svom životu se skoro stoprocentno razvija u katoličkog ili nacionalsocijalističkog čoveka, i tako je činjenica da ako u tom gradu imamo posla s ljudima, onda uvek imamo posla samo sa (stoprocentnim) katolicima ili sa (stoprocentnim) nacionalsocijalistima, manjina koja ovamo ne spada je smešna. Duh toga grada je dakle preko cele godine katoličko-nacionalsocijalistički bezduh*, sve drugo je laž. Leti se pod imenom Salcburških svećanih igara u tom gradu izigrava univerzalnost a sredstvo takozvane svetske umetnosti samo je sredstvo da se preko tog bezduha kao perverzije prevari, kao što je u letima** ovde sve uvek samo varanje i izigravanje i odsviravanje i odšmiravanje, stanovnici toga grada u tim letima zloupotrebljavaju takozvanu visoku umetnost ni za šta drugo nego za svoje proste poslovne svrhe, Svećane igre se otvaraju da bi se mesecima pokrila kaljuga toga grada. Ali i to mora da ostane nagoveštaj, ovde nije mesto, a nije sad ni vreme za neku analizu koja bi se ticala tog celog ondašnjeg i sadašnjeg grada. Milosti i istovremeno bistrine misli onome ko ikad načini takvu analizu! Tako je tokom stolecia i u nekoliko decenija biće toga grada postalo nepodnošljivo i moglo bi se već okarakterisati kao bolesno katoličko-nacionalsocijalističko, u kome još postoji samo katoličko-nacionalsocijalističko. Internat mi je svakodnevno s upečatljivom autentičnošću pokazivao to katoličko-nacionalsocijalističko biće, odrastali smo duhovno priklješteni između katolicizma i nacionalsocijalizma i najzad prignječeni između Hitlera i Isusa Hrista kao prevađuša za zaglupljivanje naroda. Prema tome valja biti na oprezu i ne dati se ni sa čim preveslati, jer umetnošću da se svetu nešto nafarba, o čemu god da se radi, ovde se vlada kao nigde drugde, pa ovde u zamku svake godine upadaju hiljade i desetine hiljada, ako ne i stotine hiljada. Takozvana bezazlenost malograđanina u stvarnosti je grub i nemaran pogrešan zaključak koji veoma često vodi direktno u svetski poremećaj i svetsko razaranje, kao što bismo morali znati. Ti ljudi kao stanovnici ovoga grada nisu ništa naučili iz sopstvenog iskustva, naprotiv. Smenjujući katolicizam, nacionalsocijalizam ovde preko noći može preći u vladajuću pojavu, taj grad ima za to sve pretpostavke, i činjenica je da danas imamo posla s jednom neprestano narušavanom ravnotežom između katolicizma i nacionalsocijalizma, u svakom trenutku može se dogoditi da iznenada prevagne nacionalsocijalistički teg. Ali onaj ko izgovora tu misao koja činjenično neprestano stoji u salcburškom vazduhu, kao i kad izgovara druge opasne misli koje isto tako stoje u vazduhu, proglašava se budalom, kao što se uvek budalom proglašava onaj ko izgovara ono što misli i oseća. A ovo ovde su nagoveštaji osećanja i promišljenih misli koje su onoga ko ih beleži neprestano, uvek i u najmanju ruku u celoj njegovoj egzistenciji iritirale i onespokojavale, ništa više. Gimnazija je uvek bila strogo katolička gimnazija, iako se sad posle njenog zatvaranja trideset i osme i novog početka četrdeset i pete iznova zvala Državna gimnazija, ipak se cela austrijska država takođe uvek zvala katolička država, i koliko se sećam, svi profesori koji su nam predavali bili su samo katolici muškarci, s jednim jedinim izuzetkom, a taj izuzetak je bio profesor matematike, a u takvim školama uvek se više predaje katolicizam nego nešto drugo, svaka struka samo kao katolička, kao u vreme nacizma svaka struka samo kao nacionalsocijalistička, kao da bi

* Ungeist.

** Misli se na slacburško leto kao Svećane igre.

sve što je vredno znanja bilo samo nacionalsocijalističko ili katoličko, i ako sam (u glavnoj školi) bio podvrgnut nacističkoj istorijskoj laži i potpuno savladan tom istorijskom laži, sada sam (u gimnaziji) bio podvrgnut katoličkoj. Ali deda me je učinio oštrouhim za tu činjenicu pa nisam bio inficiran, ma koliko za mene bilo teško da ne budem odjednom inficiran, dakle da ne budem iz jednog trenutka u drugi (pred kraj rata) nacionalsocijalista, (posle završetka rata) katolik, ili da u najmanju ruku ne budem zaražen nacionalsocijalizmom kao kakvom zaraznom bolešću, a nacionalsocijalizam kao i katolicizam jesu zarazne bolesti, bolesti duha i ništa drugo. Nisam bio zaražen tim bolestima jer sam se dedinom predostrožnošću imunizovao, ali patio od toga jesam, kako je samo dete u mojim godinama od toga moglo da pati. I u mnogim Salcburžanima uvek iznova prepoznajem prefekta koji je za mene bio nacionalsocijalista i katolik u jednom, jedan ljudski oblik kao duhovni stav koji je u Salcburgu daleko najrašireniji i koji do danas potpuno gospodari gradom. Čak i oni koji se nazivaju socijalistima ovde dele to shvatanje koje uopšte ne može da se složi s brđanskim tlom, a tek pogotovo ne sa salcburškim* brđanskim tlom, nacionalsocijalističke i katoličke crte ujedno, u svakom slučaju ta je ljudska mešavina kao takva svakodnevno pred očima posetiocu i ona u svakom svom načinu delovanja demonstrira katoličko-nacionalsocijalistički duhovni stav. Ali samo nagoveštavam. Gimnazija, sada, za razliku od ratne glavne škole, jedan precizno funkcionišući, ni sa čim spolja neometani nastavni aparat bila je za mene dobar primer za proučavanje duhovnih iznutrica celog salcburškog gradskog tela: kao i u drugim gimnazijama prirodno je bio prisutan i duh prethodnih stoleća koji se ovde posmatraču, a pre svega đaku jedne takve škole kao žrtvi njenog sistema, dokumentovao u svakom trenutku i sa svih mogućih gledišta. Dakle ta zgrada, koja je nekad bila stari univerzitet, sa svojim dugim hodnicima i belo okrećenim svodovima više samostan nego škola, pri mom ulasku u Gimnaziju, dakle u trenutku mog uzdizanja iz glavne škole, takozvane Andrejske škole, u najvišu srednju školu, činjenički je izazvala u meni strahopoštovanje i divljenje, i najednom mi je, primljenom u to, s ovom prečasnom zgradom oduvek povezano više posvećenje, posredovala saznanje i dopuštala da osećam kako sam, svakodnevno ulazeći u tu školu i penjući se njenim mermernim stepenicama, poput nje i sam sada nešto više. I koji mlad čovek, sasvim svejedno da li je samo najednom stigao iz okolnih ulica ili kao ja iz šuma i sa sela, ne bi bio bez ponosa pri svojim prvim službenim koracima đaka u tom strogom zdanju iz koga je, kako se uvek kaže, stolećima izlazila elita zemlje. Ali strahopoštovanje i u svakom slučaju visoko uvažavanje uskoro su bili razgrađeni u prvim nastavnim nedeljama, a ono što je pre mog ulaska u Gimnaziju za mene (kao i za mog dedu koji je želeo taj ulazak!) bio veliki korak napred uskoro se ispostavilo kao veliko razočarenje. Metode u toj zgradi koja se samosvesno zvala Gimnazija, i još samosvesnije Državna gimnazija, pa se i danas tako zove, u osnovi su bile iste kao metode u Andrejskoj školi kao glavnoj školi, uvek s visine gledanoj iz Gimnazije, i uskoro sam se kroz svoj posmatrački mehanizam i ovde u toj gimnaziji u najkraćem vremenu postavio neprijateljski spram svega. Profesori su bili samo izvođači jednog pokvarenog i u osnovi uvek samo prema duhu neprijateljski nastrojenog društva i stoga su i sami bili pokvareni i neprijateljski prema duhu, a njihovi đaci podržavani da postanu isto tako pokvareni i prema duhu neprijateljski nastrojeni odrasli ljudi. Nastava se sve više udaljavala od svakog prirodnog duhovnog razvoja, uklješten u nepodnošljivoj stegi nastavnog žrvnja koji je

* Misli se na pokrajinu Salcburg

istoriju kao mrtav predmet lažno predstavljao i pridikovao kao životnu nužnost, posmatrao sam jedno iznova preduzeto razaranje u meni koje je bilo prekinuto sa završetkom nastave u glavnoj školi. Po drugi put sam ušao u katastrofu, i pošto sam vrlo brzo gimnaziju upoznao kao ništa drugo nego katastrofalnu mašineriju sakaćenja mog duha, već u kratkom vremenu je sve u meni bilo protiv te Gimnazije, uz to je došla i moja zlovolja prema stvarno tišteće uskovidom profesorskom kolegijumu, koji je u celini bio izrod već stolecima učmalog naučnog gradiva, a ubrzo sam već uvukao u sebe svoju zlovolju prema svim tim školskim drugovima koji su upotrebljavali i zloupotrebljavali svoje veliko- i malograđanstvo kao oružje protiv svega, i s kojima nikad nisam mogao da nađem pravi kontakt, odvrćen s jedne strane njihovim građanstvom, s druge strane i obrnuto, oni su, odvrćeni mojom nesumnjivo bolesnom zlovoljom prema njima (i njihovom građanstvu) i prema svemu što je imalo veze s njima (i njihovim građanstvom) uskoro mene isključili iz svog kruga, ponovo sam dakle bio upućen na sebe, u punoj odbrani na svim stranama, te sam bio izolovan u stalnoj strepnji i strahu hranjenim tom neprekidnom spremnošću na odbranu. Ali to ne znači da sebi nisam mogao da pomognem, naprotiv, pod stalnim pritiskom ne samo profesora nego i školskih drugova čiji je nasleđeni milje bio potpuno suprotstavljen mom, kako sam već nagovestio, potpuno upućen na sebe a protiv svega, postajao sam jak i sve jači, to će reći, vremenom se više nisam dao napadati i vredati, već sam sasvim jednostavno puštao da sve ide kako ide, uskoro već svestan da u toj gimnaziji ne bi valjalo dugo ostati. Uskoro me više nije zanimalo ono što se predavalo u toj gimnaziji, pa su odgovarajuće ispale i moje prve ocene. Gimnaziju sam uskoro shvatao još samo kao šikanu iz koje još ne mogu da pobegnem, koju sam dakle morao da prolazim još neko vreme, stvarno su me interesovali samo geografija kao savršeno beskoristan predmet, crtanje i muzika, a istorija je uvek bila predmet koji me je fascinirao, sve ostalo sam primao s najvećom nezainteresovanošću, uskoro sam školu instinktivno posmatrao još samo kao ono što za mene danas pri bistroj pameti jeste, ustanova za uništavanje duha. Ali ako sam hteo da postignem nešto u životu, što sam naravno želeo, morao sam da završim gimnaziju, to mi se govorilo uvek i uvek iznova, i tako sam nastojao da savladam gimnaziju s najvećom nezainteresovanošću i s najvećom zlovoljom prema svemu s njom u vezi, što se međutim pokazivalo kao sve bezizglednije, o čemu pak jednu reč nisam rekao dedi koji mi je razjasnio da moram da završim gimnaziju ako ne želim da dospem pod točkove društva, a bio sam potpuno svestan šta to znači, deda nije znao ništa o mojoj skoro potpunoj neuspešnosti u Gimnaziji, čega sam se naravno stideo, u svojim redovnim odlascima kući svakih četrnaest dana nikad mu nisam ni zucnuo o toj svojoj neuspešnosti. Svakih četrnaest dana s prljavim rubljem u rancu kroz prozor u hodniku, koji bi upravo za mene ostavljan otvoren, izlazio bih iz internata i već pre tri ujutro bio na putu kući, to će reći oko trinaest kilometara peške do granice koju sam prelazio u praskozorje u blizini gostionice Vartberg, na pola puta između Salzburga i Grosgmajna, svim mogućim pratećim okolnostima isprepadan da me ne otkriju granični službenici, svakih četrnaest dana najpre kroz kao izumro, hladan, još mrkli grad, kod Fihauzena se odvajajući ka šumama, pa kroz močvaru iza Vartberga preko granice ka Marcolu i odatle ka Pidingu, jednom malom bavarskom mestu, gde bih se, u posedu austrijske identifikacione karte s jedne strane i nemačke lične karte s druge strane, ukrcao u voz kako bih se odvezao do Frajlasinga i odatle do Traunštajna. Ti prelasci granice bili su nužni jer u Salzburgu nisam imao nikog ko bi mi oprao rublje, i nikog s kim bih popričao, i zato jer mlad čovek kad god može, ako je moguće uvek, odlazi do čoveka koga

najviše voli i u koga ima najviše poveranja, što je bio moj deda, moja majka je takođe živeia u Traunštajnu s mojom polusestrom i polubratom, decom moga staratelja, i s njenim mužem, mojim starateljem koji se u međuvremenu vratio iz rata, dakle u njegovom slučaju iz Jugoslavije. Vrlo često slobodnim vikendima odlazio sam kod ujaka koji je živeo u Salzburgu, doživotnog komuniste i doživotnog pronalazača kuhinjskih lonaca koji ne kipe, motora na vodu i tako dalje, ali većinom kod dede i bake i kod majke u Traunštajn i Etendorf. Kad sam prelazio granicu na nemačku stranu vadio sam nemačku ličnu* kartu, kad sam prelazio austrijsku ka Salzburgu, austrijsku identifikacionu kartu, tako sam za vlasti imao dozvolu boravka u obe zemlje, pri čemu je tada bio strogo zabranjen svaki takozvani prekogranični saobraćaj, i samo je detetu poput mene u mojim godinama verovatno u to vreme bilo moguće da tako često i skoro uvek spokojno prelazi granicu subotom ujutro u jednom i nedeljom uveče u drugom pravcu. U internatu u kome su u to vreme sem pitomaca, te dakle gimnazijalaca, na brizi bili i đaci koji nisu pohađali gimnaziju i mlađe zanatlije, jednog dana sam upoznao mladića koji je iznenada opet iskršao kao carinik ili takozvani finansijski i koji me je otad, pošto sam više desetina puta prelazio takozvanu zelenu granicu kod Vartberga, prevodio preko granice u Sizenhajmu, gde je bio stacioniran, pred očima svojih austrijskih i bavarskih kolega a pod sledećim okolnostima: već u petak uveče otpešao bih u Sizenhajm, do male kuće kraj šume u kojoj je stanovao majstor stolar Alerberger koji je s mojim ujakom bio u ratu u Norveškoj, u štabu generala Ditla, kako su uvek govorili, pa tamo bio primljen, dočekan vrućim mlekom i stavljen u krevet iz koga me je budila majka majstora stolara Alerbergera oko četiri ujutro. Ustao bih, doručkovao, pa se zaputio sam kroz šumu do pogranične kućice, zakucao na prozor, posle čega bi izašao mladi carinik ogrnut velikom pelerinom. Kako je dogovoreno, odmah bih mu se pripio za leđa i tako pod zaštitom njegove pelerine bio preveden preko malog sizenhajmskog graničnog prelaza na nemačku obalu Salcaha, gde bi me spustio na zemlju. Potom bih u šumi, brzo se udaljivši od njega, otrčao ka Ainringu, do železničke postaje, kako bih se odatle odvezao do Frajlasinga i dalje do Traunštajna, u nedelju uveče ceo postupak bi se ponavljao u obrnutom pravcu, vreme mog dolaska u ainrinšku šumu bilo je precizno utanačeno i uvek je štilalo. Od mojih dede i bake, koji su stanovali na selu pa im je preostajalo, uvek sam donosio tačkice za hleb za carinika kao finansijskog i njegovu pomoć. Ali više puta sam i ukeban a jednom i uhapšen, i stvarno, da li kao četrnaestogodišnjak ili već petnaestogodišnjak, više to ne znam tačno, kao zločinac u pomrčini sproveden u marcolsku carinarnicu i otuda u valsersku carinarnicu, morao sam da hodam kroz šumu ispred graničara s otkočenom puškom, moje uveravanje da nisam ništa drugo nego zalutao gimnazijalac iz Salzburga nije nimalo koristilo. A jednom su mog staratelja u Traunštajnu uhapsili Amerikanci, a da danima nije mogao da dozna zbog čega, razlog je međutim bio taj što sam ja sam iz Austrije uvek nosio uza se u Nemačku ranac pun pisama, a u tim pismima su bile najvećim delom kesice saharina koji se mogao dobiti u Austriji ali ne i u Nemačkoj, u to vreme nije postojao nikakav poštanski saobraćaj između Nemačke i Austrije. Pošiljaoci su morali da šalju svoje odgovore samo na našu, te dakle traunštajnsku adresu moga staratelja kako bi njihova pošta preko mene mogla da bude preneti za Austriju. Moj staratelj je zaglavio četrnaest dana u traunštajnskom zatvoru zbog tog poštanskog saobraćaja koji sam sprovodio između Nemačke i Austrije i obratno, i verovatno mi nikad nije

* Kennkarte, odnosno Identitätskarte (u Austriji).

oprostio tu neprijatnost jer sam ja sam bio jedini pokretač i jedini odgovoran za taj skoro dvogodišnji poštanski saobraćaj. Ti prelasci granice bili su za mene nešto najstrašnije u životu. Jednom sam poveo sa sobom iz Traunštajna mog tada sedmogodišnjeg polubrata i preveo ga preko granice kod Marcola, a da majka i deda i baka o tome nisu ništa znali, otkud mi je taj, mojima bez sumnje odvratani postupak pao na pamet, ne znam, ali sam sa svojim malim bratom vrlo dobro i neometano stigao preko granice i isporučio brata kod zapanjenog ujaka, jer šta bih radio s polubratom u internatu? Verovatno sam se sledeće subote s polubratom opet na crno vratio preko granice u Traunštajn, posledice su sigurno bile strašne. Vreme je bilo ispunjeno neugodnošću i neuračunljivošću i neprestanom čudovišnošću i nepoverljivošću. Montenj piše kako je bolno morati se zadržavati na leđnom mestu gde nas se tiče i na nas se odnosi sve dokle naš pogled seže. I dalje: moja duša je bila pokrenuta, o stvarima svog okruženja stvarao sam sopstveni sud i prerađivao ih bez tuđe pomoći. Jedno od mojih uverenja bilo je da istina ni pod kojim okolnostima ne može da podlegne prinudi i sili. I dalje: žudim za tim da sebe spoznam, u kojoj meri, to mi je svejedno, samo ako se stvarno zbiva. I dalje: ne postoji ništa teže, ali i ništa korisnije nego samoopisivanje. Čovek mora da se preispituje, mora samom sebi da zapoveda i da se postavlja na pravo mesto. Uvek sam spreman za to, jer uvek opisujem sebe i ne opisujem svoja dela, nego svoje biće. I dalje: poneki posao, čije otkrivanje zabranjuju pristojnost i razum, objavio sam za pouku svetu. I dalje: učinio sam sebi zakon od toga da kažem sve što se usuđujem da uradim, i raskrivam čak i misli koje se zapravo ne mogu objaviti. I dalje: ako želim da upoznam sebe onda da bih sebe upoznao kakav stvarno jesam, pravim o sebi popis. Ove i druge rečenice, ne razumevajući ih, često sam slušao od dede, pisca, kad bih ga pratio u njegovim šetnjama, voleo je Montanja, tu ljubav delim s dedom. Više nego kod majke, s kojom sam celog života imao težak odnos, težak, jer joj je moja egzistencija na kraju krajeva uvek bila neshvatljiva i jer nikad nije mogla da se pomiri s tom mojom egzistencijom, moj otac, seljački sin i stolar, napustio ju je i nikad se više za nju i mene nije brinuo, pred kraj rata je, do danas mi nije poznato pod kojim okolnostima, poginuo, bio ubijen u Frankfurtu na Odri, kako sam jednom čuo od njegovog oca, mog dede s očeve strane, koga sam video samo jedanput u životu, za razliku od oca koga nisam video ni čuo nikad u svom životu, uvek sam znao jedino za majku, koja je umrla od posledica rata u oktobru pedesete, kao žrtva svoje porodice koja ju je godinama slabila, pa napokon i do kraja stvarno ubila, više nego kod majke s kojom sam zaista celog života živeo zajedno samo uz najveće teškoće, a još danas nemam sposobnost da opišem njeno biće, uvek samo nesposobnost da čak i nagovestim njeno biće, da makar samo približno shvatim njen sadržajan, ali tako kratak, tek četrdesetšestogodišnji život, do danas mi nije moguće da obeštetim tu čudesnu ženu, dakle, više nego kod majke koja je bila s decom mog staratelja koji nikad nije bio moj očuh jer me nikad nije, tako glasi pravni izraz za taj postupak, dao prepisati na sebe, koji je za mene doveka ostao samo staratelj, nikad nije postao očuh, još više nego kod majke bio sam kod dede i bake jer sam tamo uvek nalazio naklonost i razumevanje i shvatanje i ljubav što se za mene inače nije moglo naći nigde, pa sam odrastao sasvim pod dedinom brigom i neprimetnim vaspitanjem. Moja najlepša sećanja predstavljaju te šetnje s dedom, višesatna pešačenja po prirodi i posmatranja načinjena tokom tih pešačenja, koja je malo po malo u meni razvio u umetnost posmatranja. Budan za sve na šta me je deda upućivao i usmeravao, to vreme koje sam proveo s dedom smem da posmatram kao jedinu korisnu i za sav moj život presudnu školu, jer je on i niko drugi nego on bio taj koji me je učio životu i upoznao

me sa životom, tako što me je pre svega upoznao s prirodom. Sva moja znanja mogu se svesti na tog u svemu za mene životno i egzistencijalno presudnog čoveka koji je sam prošao Montenjevu školu, kao što sam ja prošao kroz njegovu školu. Mom dedi su savršeno bile poznate okolnosti i prilike u gradu Salzburgu, jer su ga radi studija njegovi roditelji bili poslali u taj grad, posećivao je semeništa, ali je u tom zavodu u Pristerhausgasse* morao da trpi pod istim uslovima kao ja preko pedeset godina kasnije u mom internatu u Šranenstrasse, i bio je izbačen i, štto je za tadašnje vreme, upravo pred samu prelomnicu stoleća, bilo nešto čudovišno, otišao za Bazel da tamo živi opasnu egzistenciju anarhista, kao Kropotkin, a zatim je kasnije sa svojom ženom, mojom bakom, dve decenije bio anarhist pod najstrašnijim okolnostima, uvek tražen i često hapšen i zatvaran. Hiljadu devetsto četvrte u Bazelu, usred tog vremena, rođena je moja majka, a moj ujak kasnije u Minhenu, gde su ti mladi ljudi bili zabasali, verovatno u bekstvu od policije. I taj njihov sin, moj ujak, celog života je bio revolucionar, već sa šesnaest godina kao komunista u Beču mahom je bio po zatvorima ili u bekstvu, ostao je celog života veran tom svom komunističkom idealu, komunizmu kojim se bavio celog života, koji nikad ne može postati stvarnost, koji uvek mora ostati samo fantazija u takvim izvanrednim glavama poput moga ujaka i od koga takvi izvanredni ljudi kao doživotno nesrećni ljudi propadaju, i moj ujak je propao pod najstrašnijim i najtužnijim okolnostima. Ali i to, kao sve ovde zabeleženo, može da ostane samo nagoveštaj. Verovatno je sopstveno iskustvo u Salzburgu kao studentskom gradu bilo razlog za želju i odluku mog dede da i mene da u taj grad radi studija, ali nije predvideo da je i unuk u tom gradu osuđen na neuspeh, čak nije mogao da razume tu činjenicu, ili je ipak razumeo, ali nije mogao da shvati, što mu je verovatno bilo odvratno ponavljanje njegovog sopstvenog neuspeha. Verovatno je njegov cilj bio da u unuku postigne ono što njemu samom nije bilo omogućeno, da može da završi, apsolvira redovne studije u Salzburgu, njegovom i mom zavičajnom gradu, bilo je bolno što sam morao da ga razočaram. No nije li upravo njegova sopstvena škola u koju sam išao celo detinjstvo i ranu mladost bila pretpostavka za taj neuspeh u Salzburgu? Ali deda još nije ni slutio o, iako još nesprovedenoj, ono ipak predvidivoj činjenici, da ja neću još dugo ići u gimnaziju, jer moj napredak tamo u osnovi nije bio ništa drugo nego nazadak i jer sam, malo po malo, izgubio svaku volju da išta više učim u toj gimnaziji, od jednog određenog trenutka mrzeo sam tu školu i sve u vezi s njom, i školski gledano, bio sam izgubljen. Međutim u tom stanju, koje je postalo nepodnošljivo, još mnogo meseci i zapravo još godinu i po dana terao sam se da pohađam Gimnaziju, a istovremeno neprekidno ponižavajuće deprimiran od savršene ubedenosti u bezizglednost napredovanja u njoj. Išao sam u tu zgradu na Zelenoj pijaci koja je za mene postala nepodnošljiva u svim pojedinostima kao u svakodnevni pakao, a moj drugi pakao bio je internat u Šranenskoj, i tako sam se premeštao iz jednog pakla u drugi, ne izlazeći iz očajanja, a nisam imao nikoga da ga bar malo upoznam s tim očajanjem. Moja baka, kći iz velikogradanske salcburške familije, čiji su rođaci svuda po Salzburgu imali i imaju svoje stare gradske kuće, često me je bodrila da posetim te njene, pa dakle i moje rođake, ali nisam se nikad poveo za tim bodrenjem, preveliko je bilo moje nepoverenje prema svim tim poslovnim ljudima kao rođacima da bi mi bilo moguće da prođem kroz njihove teške gvozdene kapije, da se izložim njihovoj neprekidnoj razornoj znatiželji, njihovom podozrenju, pa i ona sama, moja baka, često i uvek iznova

* Semeništa ulica.

izveštavala me je o svom odvratnom detinjstvu i mladosti u tom za nju ništa drugo nego odvratnom gradu, među tim kao grad hladnim ljudima, kod kuće je imala sve pre nego neko radosno detinjstvo, i tako je, pošto su je njeni roditelji, veletrgovinski bračni par, kad je imala sedamnaest godina udali za četrdesetogodišnjeg imućnog krojačkog majstora, bilo samorazumljivo što je preko noći raskinula taj nametnuti brak, iz koga je proizašlo troje dece, i otišla za mojim dedom u Bazel, da bi ga, a on nije bio neki jednostavan čovek, pratila celog života, svoju je decu ostavila, samo da ode od tog nevoljenog, njoj uvek neprijatnog brutalnog čoveka, u tek dvadeset i prvoj godini iz onog braka s troje dece koji nije bio ništa drugo do posao. Baka je bila hrabra žena, i kao jedina od svih nas celog života je imala nešto kao neslomljenu životnu radost koja je onda prestala prilično bedno u jednoj ogromnoj bolničkoj sobi s trideset ili više napola zarđalih gvozdениh kreveta u Salcburškom sanatorijumu za živčano obolele. Video sam je još nekoliko dana pre njene smrti, između tih mahnitih i ludih i potpuno bespomoćnih starih samrtnika, doduše još čujući, ali više ne razumejući šta sam joj govorio, neprekidno je plakala, i ta poslednja poseta baki možda mi je najtužnije sećanje uopšte. Ali ona je imala neverovatno bogat život i s dedom i bez njega prošla je celu Evropu, znala je skoro sve gradove u Nemačkoj i u Švajcarskoj i u Francuskoj, i niko u mom životu nije umeo da priča tako dobro i tako upečatljivo kao ona. Najzad, imala je skoro osamdeset i devet godina, ali imao bih još mnogo da saznam od nje, ona je najviše proživela, a do kraja joj je bilo ostalo bistro pamćenje. Grad, koji je bio i njen zavičajni grad, na kraju života joj se pokazao na svoj najstrašnji način, konfuzni lekari su je strpali u bolnicu i napokon u ludnicu, napustili su je svi, ali stvarno svi ljudi, svejedno da li rođaci ili ne, završetak u ogromnoj, umirućima ispunjenoj, čoveka nedostojnoj bolesničkoj dvorani. Tako su svi koji su mi bili najbliži, a oni su se svi s tla toga grada ili toga predela iznova vratili u tle tog grada ili tog predela, no moje grobljanske posete majci, dedi i baki, ujaku, po sebi bez svrhe, samo su neuslišeno sećanje, deprimacija koja oslabljuje i čini zamišljenim. Katkad mi prođe kroz glavu da se okanem istorije mog života. Ali ova javna izjava obavezuje me da nastavim putem koji je jednom zacrtan. Tako Montenj. Čeznem za tim da me ljudi upoznaju; svejedno mi je koliko njih, samo ako se to zbiva shodno istini; ili bolje rečeno, ne žudim ni za čim, ali strepim više od svega na svetu da budem nepriznat od onih koji me znaju samo po imenu, pisao je Montenj. Usled svih pretpostavki koje sam imao, gimnazija mi je postala nemoguća već pre nego što sam stupio a gimnaziju, i nikad nije ni trebalo da stupim u gimnaziju, ali to je bila dedina želja, a tu sam želju hteo da ispunim, i činjenica je da sam najpre napregao sve svoje snage da je ispunim dedi, ne sebi, jer ja tu želju nikad nisam imao, radije bih otišao u koji od mnogobrojnih radnih žrvnjeva mojih rođaka nego u gimnaziju, ali naravno sledio sam dedinu želju, nisam imao utisak da samo zaobilazno preko gimnazije mogu nešto da postanem, koji utisak je, sasvim protivno sopstvenom mišljenju, deda odjednom imao, a kako su u svim vremenima od kad postoji gimnazija svi uvek mislili, istina je da sam u gimnaziju već stupio s apsolutnom izvesnošću da ću u njoj propasti, jedna takva u gimnaziji vladajuća nastavna mašina mogla je imati samo razorno dejstvo na mene, te dakle na čitavo moje biće, ali za dedu je to morala da bude gimnazija jer je on sam pohađao samo takozvanu realku, dakle ne neku humanističku srednju školu, već samo takozvanu tehničku školu, tako je unuk trebalo da pohađa gimnaziju koju on, iz ko zna kojih razloga, nije smeo da pohađa. Činjenica da sam stupio u gimnaziju i bio primljen kao redovan đak u gimnaziju, za dedu je bila od ogromnog značaja, sad je u meni postigao ono što sam nije mogao da postigne, sad sam takoreći kroz njega

bio stupio na prvi bitan predstupanj takozvane obrazovane i time bolje egzistencije. Ali već pri ulasku u Gimnaziju sve mi je u meni govorilo da tu, gde uopšte ne pripadam jer su već bile prisutne sve pretpostavke protiv, moram propasti. Međutim, oni koji su pripadali u tu gimnaziju, a to su bili približno svi koji su u nju stupili, začas su Gimnaziju mogli da posmatraju kao dom, dok sam ja Gimnaziju mogao da posmatram kao instituciju i zdanje, nikada kao dom, naprotiv, ona je za mene bila sveukupnost meni u svemu suprotstavljenog. Moji deda i baka kao i moja majka bili su ponosni što sam sad pohađao Gimnaziju, dakle bio primljen tamo, gde se, kako sav svet misli, za osam godina od jednog još ništa od čoveka stvara obrazovan i bolje pozicioniran i istaknut i izvanredan, u svakom slučaju neobičan čovek, oni su pokazivali taj ponos, dok sam ja sam već bio uveren da je potpuno pogrešno što sam stupio u gimnaziju, cela moja priroda je bila drukčija, nepogodna za gimnaziju. Upravo je moj deda morao znati da me je on sam, svojim upućivanjem, učinio nepodobnim za jednu takvu školu kao životnu školu, kako sam sad najednom mogao da se snađem u jednoj takvoj gimnaziji kad je ipak bila činjenica da sam ceo svoj dotadašnji život bio vaspitavan u dedinoj školi, baš, i s najvećom pažnjom s njegove strane, protiv svih konvencionalnih škola. On je bio moj jedini učitelj koga sam priznavao, i u mnogom pogledu to je do danas tako. Tako sama činjenica da me je deda uopšte dao u takozvanu višu* školu i prepustio Salzburgu, unuku nije mogla da znači ništa drugo do izdaju, ali ja sam uvek sledio dedina uputstva i uvek se pokoravao njegovim zapovestima, jedinom čoveku koga sam ikad bezuslovno sledio i čijim sam se zapovestima bezuslovno pokoravao. Tim što me je poslao u Salzburg i prepustio internatu, i što me je poslao najpre u glavnu školu a zatim u gimnaziju, nije bio konsekvantan, i ta inkonkvencija je bila jedina koju je prema meni pokazao u celom svom životu, a bez sumnje je bila ona koja je mene kao njegovog unuka morala najviše da uzdrma, jer je zaista imala pustošno dejstvo po mene i jer je bila savršeno protivna svakom dedinom mišljenju i svim mojim osećanjima i samo popuštanje predstavi jedne doživotne želje. Ali ta inkonkvencija razjasnila mu se kao zabluda za života i na najbolnji način. Osnovne škole u Zeekirhenu na Walerzeu i u Traunštajnu nisu me mogle ugroziti, jer uvek s dedom u blizini, i pod njegovim za mene uvek prosvetljujućim uticajem, uopšte nisam bio prepušten tim osnovnim školama kao elementarnim školama, i mogao sam ih proći s distance, pa nisu ostavile ni najmanje štete, međutim iznenadni prelom u dedinom mišljenju, da je odjednom za mene ipak neophodna jedna takozvana viša škola, u meni je ipak razorila mnogo, a vremenom gotovo sve. To je bila protivrečnost u njemu. Sami profesori bili su, kako sam osećao, siromašni i poraženi duhovi, kako bi oni imali šta da mi kažu? Profesori su bili sama nesigurnost, inkonkvencija i beda, kako bi to što su predavali, za mene moglo da bude i od neznatne koristi? Deda me je više od decenije učio fiziognomiku, sad sam mogao da primenim tu svoju nauku, i rezultat je bio zastrašujući. Ti ljudi, sami u strahu, s jedne strane, od direktora (Šnicer), s druge strane, od svojih porodičnih prilika na koje su bili doživotno osuđeni, nisu imali šta da mi kažu, i odnos između njih i mene iscrpljivao se skoro potpuno u uzajamnom preziru i mom stalnom kažnjavanju, nije bilo rasprave da li je neopravdano ili ne, i na koje sam se uskoro navikao, i uskoro se moja duša našla u trajnom stanju poniženja i ojađenosti. Prezirao sam te profesore i vremenom sam ih samo još više mrzeo jer se njihova delatnost za mene sastojala samo u tome što su svakog dana i na najbestidniji način preko moje glave kao neiscrpnu

* Viša u smislu: elitna, ne u smislu stepena u sistemu obrazovanja

kiblu istresali ceo opako smrdljivi istorijski izmet kao takozvano više znanje, ni malo ne razmišljajući o dejstvu tog postupka. Potpuno mehanički i u čuvenom profesorskom maniru i s čuvenom profesorskom tupavošću razarali su poverene im mlade ljude kao đake svojim učenjem koje nije bilo ništa drugo do od državne vlasti propisano razbijanje, razaranje i, u najzlonamernijoj konsekvenciji, uništenje. Ti profesori nisu bili ništa drugo do bolesnici, čiji je vrhunac kao stanje bolesti uvek bila nastava, i uvek su samo tupavci ili bolesnici kao tupavci i bolesnici gimnazijski profesori, jer to što svakodnevno predaju i istresaju po glavama svojih žrtava nije ništa drugo nego tupavost i bolest i u istini stoletno staro sagnjilo nastavno gradivo kao duhovna bolest, u kojoj mora da se uguši mišljenje svakog pojedinog đaka. U školama i pre svega u višim školama kao srednjim školama priroda đaka postaje nepriroda putem gnjilog beskorisnog znanja kojim se ti đaci neprekidno kljukaju, pa kad imamo posla s đacima takozvanih viših škola, te dakle srednjih škola, posla imamo još samo s neprirodnim ljudima čija je priroda uništena u tim takozvanim višim školama kao srednjim školama, takozvane srednje škole a pre svega gimnazije služe zapravo uvek samo za istrebljenje ljudske prirode, i vreme je da se razmisli o tome kako se ti istrebljivački centri mogu ukloniti, pri čemu bi se oni ipak morali ukloniti jer su davno prepoznati kao istrebljivački centri ljudske prirode i kao takvi su se dokazali, takozvane srednje škole bi valjalo ukinuti, svet bi bio bolji od toga kad bi ukinuo takozvane srednje škole, gimnazije, više* škole i tako dalje, i koncentrisao se još samo na elementarne škole i na visoke škole, jer elementarna škola ne razara ništa u mladom čoveku, ne uništava ništa u njegovoj prirodi, a visoke škole su za one koji su podobni za nauku i koji su i bez takozvane srednje škole dorasli za visoku školu, no srednje škole bi valjalo ukinuti jer se veliki deo svih mladih ljudi u njima upropašćuje te mora da propadne. Naš nastavni sistem oboleo je tokom stoleća i mladi ljudi koji se silom uteruju u taj nastavni sistem zaraze se od tog bolesnog nastavnog sistema i oboljevaju u milionima, a na ozdravljenje nije ni misliti. Društvo mora da promeni svoj nastavni sistem ako želi da se promeni, jer ako ga ne promeni i ne ograniči i velikim delom ne ukine, uskoro će se naći na svom sigurnom kraju. Ali nastavni sistem mora temeljno da se promeni, nije dovoljno uvek iznova tu i tamo ponešto menjati, na našem nastavnom sistemu valja sve promeniti ako ne želimo Zemlju naseljenu još samo neprirodnim i neprirodom razorenim i uništenim ljudima. A najpre i pre svega valja ukinuti takozvane srednje škole u koje se svake godine trpaju milioni i razboljevaju, razaraju i uništavaju. Novi, obnovljeni svet, ako bi trebalo da ga bude, poznaje još samo elementarnu školu za mase i visoku školu za pojedince, oslobodio se vekovnog grča i ukinuo srednju školu, te dakle i gimnaziju. I ako takva asimetrija postoji onda je možemo shvatiti kao uzrok obistinjenja jednog i neobistinjenja drugog, tako je razmišljao Vitgenštajn. U uvek podjednako deprimirajućem ili barem iritirajućem duhovnom ili osećajnom stanju ili duhovnom i osećajnom stanju koje me danas trenutno spopadne kad stignem u taj grad, s onom naglošću povređivanja svega u meni i posle dvadeset godina, s kojom i igla barometra pada, pitam se o uzroku tog duhovnog ili osećajnog stanja ili bolje duhovnog i osećajnog stanja. Nisam više na to primoran a ipak uvek iznova (u stvarnosti i u mislima) i često ne znajući zašto, u iščekivanju, premda znam da tu nema šta da se očekuje, iz jednog trenutka u drugi ulazim u :o duhovno i osećajno stanje koje ipak nije ništa drugo do pustošno duševno stanje, iz iskustva sebi uvek iznova govorim, više nećeš ući u to

* Oberschule - Viša škola u smislu stepenice u sistemu obrazovanja, između srednje i visoke škole

duševno stanje, dakle u taj grad, ni u stvarnosti, ni u mislima. Bistra glava i u njoj prema mogućnostima i nemogućnostima očigledno egzaktno sprovedeno razmišljenje o predmetu te arhitekture, bez ostatka poreklom i detinjstvom i mladošću verovatno doživotno povezane sa mnom, kao i prirode takođe bez ostatka povezane sa mnom, i obratno, nisu dovoljni da se predupredi ta, svakom razumu protivna, ali posle kraćeg ili dužeg vremena redovno pojavna duhovna slabost mog dolaska, ulaska, prispevanja iz bilo kog pravca u taj grad, te dakle u taj za mene ništa nego razoran, verovatno smrtonosan duhovni i duševni kovitlac i dakle duhovno i duševno stanje. Ono što je do trenutka dolaska bilo lako i prozirno i u sadašnjim godinama bez daljeg podnošljivo, u trenutku dolaska više nije lako, nego teško pritiska glavu, nije više prozirno, nego neprozirno i celim teretom porekla, koji i danas u mojoj glavi ne budi ništa sem straha, nepodnošljivo. Detinjstvo i mladost, koji su u svakom odnosu bili samo teški i vodili pravo u depresivnu zbunjenost, sve skupa upravo u tim ovde nagoveštenim godinama posledično najteži razvoj - ništa drugo nego do danas neprosvećeno ukoravanje u svim situacijama kao haotično osećanje. Grad detinjstva (i mladosti) nije dopušten, još uvek ulazim u njega nebranjene, ni za najmanji otpor sposobne glave i savršeno mu prepuštene duše. Razmak od dvadeset godina u svim mogućim predelima i pravcima kao iskustvo, sve što sam u tom dvadesetogodišnjem međuvremenu kroz njega i uvek protiv njega, koliko znam, doživeo i studirao i energično studirao, i iznova eliminisao, nema dejstva protiv tog duševnog stanja koje nastupa kad dodem. Dodem li danas, osećam isto stanje, istu mržnju, isto neprijateljstvo, bespomoćnost, ojađenost; zidovi su isti, ljudi su isti, atmosfera, ta atmosfera koja pritiska i ubija sve u bespomoćnom detetu, ista je, čujem iste glasove, to su isti zvukovi, mirisi, iste boje, i sve skupa taj odmah po mom dolasku iznova dejstveni, u odsustvu samo prividno prekinut proces bolesti, koji neprekidno napreduje i protiv koga nema leka. U istini to je proces odumiranja koji je iznova otpočeo tek što sam tu i činim prve korake, mislim prve misli. Iznova udišem taj, samo tom gradu odgovarajući smrtonosan vazduh, čujem smrtonosne glasove, iznova idem gde više ne bih smeo ići, kroz detinjstvo i kroz mladost. Iznova slušam, protiv svakog razuma, prosta mnenja prostih ljudi, govornik sam tamo gde ne bi trebalo da govorim, ćutalo, tamo gde ne bi trebalo da ćutim. Lepota mog zavičaja, kao nešto što ga je proslavilo, samo je sredstvo da se s nemilosrdnim intenzitetom oseti njegova podlost i njegova neuračunljivost i strahovitost, njegova uskost i njegova manija veličine. Više nego sve drugo proučavam sebe, to je moja metafizika, to je moja fizika, sam sam kralj materije koju razmatram i nikom ne polažem račun, veli Montenj. Dva su mi čoveka, pre svih drugih, ostala u sećanju iz Gimnazije, dečjom paralizom potpuno obogaljen školski drug, sin arhitekta koji je imao svoj biro u jednoj od starih zgrada na levoj obali Salcaha, u jednoj od onih, sve do trećeg i četvrtog sprata od vlage pocrnelih zgrada sa svojim visokim svodovima i metar debelim zidovima, u kojoj sam veoma često boravio radi matematičkih vežbi koje su mi išle bolje zajedno s tim sakatim školskim drugom, koji mi je bio oslonac i u nacrtnoj geometriji, nego da sam ih radio sam, pa sam često a najmanje jednom nedeljno bio u kući tog sakatog, i profesor geografije Pitioni, taj mali, ćelavi, od glave do pete neugledan čovek koji je bio centar poruge i sprdnje svih mojih školskih drugova i zapravo cele Gimnazije, jer su se čak i profesori, kao njegove kolege, šegačili sa zaista ružnim Pitonijem koji je pod tom ružnoćom patio kao niko, dok sam ja pohađao Gimnaziju taj je Pitioni bio žrtva poruge i sprdnje sviju, neiscrpan izvor izrugivanja i sprdačina i taj mi je čovek, malo po malo, postao centar gimnazije uopšte iz koga je uvek i danas posmatram, i

to je i ostao, s jedne strane, kao užasan primer spremnosti pojedinca na žrtvu i celog jednog društva koje se brutalno, neprestano i bezbrižno i bez razmišljanja ogrešivalo o nekog takvog, s drage strane, te dakle sveukupnost sposobnosti pojedinca za bol i patnju, s jedne strane, i sveukupnost niskosti i prostote (njegovog) okruženja kao društva, s druge strane. Bogalj kao sin arhitekta, s jedne strane i Pitioni, s druge, za mene su bili dominantni ljudi kao figure Gimnazije, upravo oni na kojima se svakodnevno na najdeprimiraniji način pokazivala strahota jednog bezobzirnog društva kao školske zajednice. Najednom (bogalj) kao i na drugom (Pitioni) u toj sam školi neprekidno mogao da proučavam svakoga dana nove pronalaskе svireposti društva kao školske zajednice nad tom dvojicom, istovremeno bespomoćnost te dvojice u svakom slučaju uvek i, s vremenom, sve katastrofalnije oštećenih, sa svakim školskim danom sve strašniji proces njihovog već poodmaklog razaranja i uništenja. Svaka škola kao zajednica, a kao društvo prema tome i svaka škola, ima svoje žrtve, a u moje vreme u Gimnaziji su žrtve bila ta dvojica, arhitektov bogalj i profesor geografije, sva niskost (društva) i cela prirodna svirepost i gadost kao bolest te zajednice svakodnevno se iskaljivala na toj dvojici, dovedena je kod te dvojice do eksplozije. Njihova nesreća da su ružni ili telesno nesposobnosti društvo je, kao zajednica koja ne može da podnese takvu nesreću, svakodnevno iznova ismevalo i tim ismevanjem pretvorilo u sprdnju u kojoj su se neprestano, čim bi se ukazala prilika, zabavljali svi, đaci kao i profesori, i ovde u Gimnaziji, kao svuda gde su ljudi skupa, i pre svega gde su skupa u takvim zastrašujućim masama kao u školama, nesreća pojedinca kao nesreća arhitektovog bogalja i nesreća profesora geografije pretvorila se u ništa drugo do u njihovu nisku zabavu kao gnusnu perverziju. I u Gimnaziji nije bilo nikog ko ne bi učestvovao u toj zabavi, jer takozvani zdravi uvek svuda na svetu i u svako vreme rado učestvuju, da li potajno ili ne, da li skroz otvoreno ili skroz iza svoje lažljivosti, u toj, u celom svetu u svim vremenima, kao ni jednoj drugoj omiljenoj zabavi na račun nesrećnih, sakatih i bolesnih. U jednoj takvoj zajednici i u jednoj takvoj kući uvek se odmah traži žrtva pa se uvek i nađe, i ako žrtva nije već unapred na svaki način učinjena takvom žrtvom, za to se uvek pobrine ta zajednica kao društvo, pa i obratno, u jednoj takvoj kući kao gimnaziji (ili kao internatu). Nije teško utvrditi na čoveku takozvani duhovni ili telesni defekt pa tog čoveka zbog tog defekta učiniti centrom zabave celog društva kao takve zajednice, tamo gde su ljudi, odmah se od jednog pravi ruglo i neiscrpan izvor šegačenja, pa bilo ono glasno, bilo tiho, bilo najsuzdržanije i dakle najbezglasnije. Društvo kao zajednica nema mira dok jedan između mnogih ili nekolicine nije odabran za žrtvu te je od tada postao onaj u koga svi i u svakoj prilici upiru prstom. Zajednica kao društvo pronalazi uvek najslabijeg pa ga beskrupulozno izlaže svom podsmehu i svojim uvek novim i sve strašnijim torturama poruge i sprdnje, a najkreativnija je u iznalaženju takvih uvek novih i sve više povređujućih tortura poruge i sprdnje. Treba samo da bacimo pogled u porodice u kojima uvek nalazimo žrtvu takve sprdnje i poruge, tamo gde su tri čoveka, jedan se već ruži i potprda, a veća zajednica kao društvo uopšte ne može da egzistira bez neke takve ili bez više takvih žrtava. Društvo kao zajednica crpi razonodu uvek samo iz mana pojedinca ili nekolicine iz svoje sredine, to je nešto što se da posmatrati čitavog života, a žrtve se iskorišćuju sve dotle dok se potpuno ne upropaste. A što se tiče sakatog arhitektovog sina kao i profesora geografije Pitonija, mogao sam da vidim do kog stepena niskosti može ići sprdnja i poruga i uništavanje takvih žrtava društva ili zajednice, uvek do krajnjeg stepena a veoma često i preko tog krajnjeg stepena, tim što se takva žrtva bez daljeg ubija. A sažaljenje za tu žrtvuje takođe uvek samo takozvano i zapravo

nije ništa drugo do loša savest pojedinca zbog načina delovanja i svireposti drugih u kome on zapravo sudeluje kao akter s istim intenzitetom svireposti. Pošteta je nedopuštena. Kao što znamo, primera svireposti i niskosti i bezobzirnosti u svrhu razonode društva kao zajednice na takvim njenim uvek skroz na skroz očajnim žrtvama ima na stotine, hiljade, a to društvo kao zajednica ili obratno, zapravo na njima iskušava sve, i skoro uvek sve dotle dok te žrtve nisu ubijene. Kao god u prirodi, najpre se napadaju, izrabljuju i ubijaju i iništavaju njeni slabi delovi kao slabe supstancije. Ljudsko društvo je u tom pogledu najniskije, jer je najrafiniranije. I stoleća na tome nisu ni najmanje promenila, naprotiv, profinjene su metode i time su postale još strašnije, infamnije, moral je laž. Takozvani zdrav u duši uvek se naslađuje na bolesnom i sakatom, i u zajednicama i društvima uvek se svi takozvani zdravi naslađuju na takozvanim bolesnima, sakatima. Svaki jutranji dolazak Pitonija u Gimnaziju njegovom je pojavom odmah sa svom bezobzirnošću pokretao mašinu za mučenje i u toj mašini za mučenje čovek je imao da istrpi celo prepodne i pola popodneva, a kada je izašao iz Gimnazije i otišao kući u Milnerhauptstrase, gde je stanovao, bilo je to za njega ipak samo bekstvo iz jedne mašine za mučenje koja se zvala Gimnazija, da bi kod kuće opet kročio u drugu mašinu za mučenje, jer njegov dom, koliko znam, za Pitonija nije bio ništa drugo do strahota jer je taj čovek bio oženjen i imao troje ili četvoro dece, i često pred sobom vidim sliku kako Pitoni, subotom ili nedeljom popodne, gurajući ispred svoje žene dečja kolica s najmanjim i najmladim detetom, ide svojim, jednim jedinim, putem oćavanja. Bez krivice doživotno kažnjen svojom ružnoćom, sazdan da bude izložen bezobzirnim očima društva kao zajednice ni za šta drugo nego za porugu i sprdnju, već je bio rođen kao ništa drugo nego kao žrtva svog društva. Kako sam jasno mogao da vidim, on se bio davno pomirio s tom svojom funkcijom, naime da ružnoćom i manom zabavlja društvo. Uopšte nije bio ništa drugo već samo žrtva društva, kao što mnogi uopšte nisu ništa drugo već samo žrtve, jedino što to ne priznajemo i hinimo nešto sasvim drugo, a on je bio istaknut, verovatno najistaknutiji nastavnik geografije koga je Gimnazija ikad imala, ako ne i najistaknutiji profesor uopšte koga je ta škola imala, jer svi ostali bili su, i upravo u svom bezgraničnom zdravlju, ništa nego prosečni i tom čoveku nisu bili dorasli ni u čemu. Veoma često mislim na Pitonija ili ga sanjam i činjenica je da je na njemu sve bilo komično, ali ta njegova komičnost bila je sasvim određena veličina koja je zapravo stršila u svemu i nad svima u Gimnaziji. Posle završetka nastave, kad su svi bili otišli, kad je gimnazija već bila prazna, sakati arhitektov sin još je čekao u svojoj (i mojoj) klupi. Osuđen na skoro potpunu nepokretnost, taj školski drug je svakodnevno morao da čeka na svoju majku ili sestru koje su mu pomagale da se iskobelja iz klupe i sedne u svoja kolica, on se na tu proceduru odavno navikao. Veoma često, i ne samo iz razloga što sam sedeo kraj njega u klupi, prekraćivao sam mu čekanje, a to vreme mahom smo obojica koristili za razmenu vesti iz naših najužih životnih područja, dakle ja sam izveštavao o pomena vrednom iz internata, a on iz kuće. Katkad bi njegova majka zakasnila, a njegova starija sestra je dolazila i po ceo sat kasnije od dogovorenog, prirodno, ta čekanja proticala su veoma sporo i veoma često hteo sam da otrčim otuda preko Zelene pijace i Državnog mosta u internat, ali moj školski drug umeo je da me zadrži svojim dokazima prijateljstva koji su se ispoljavali u svemu bez izuzetka. Kad bi majka ili sestra stigle u učionicu da odvedu sina ili brata, uvek bi gore stigle s gomilom povrća ili voća kupljenog na Zelenoj pijaci koja se pružala upravo ispod gimnazije, pa su vešale povrće i voće na invalidska kolica, dizale u njih bogalja i uz moju pomoć iznosile svog sina i brata, bogalja, sve skupa s kolicima i povrćem i voćem, iz učionice i niz

široke mermerne stepenice. Ispred spomenika palim borcima na prvom spratu, odvojile bi se od kolica s bogaljem koja su im postala preteška i pravile pauzu. Tu bih se mahom oprostio i otrčao, usled toga sam veoma često stizao dockan u internat, očekivali su me još samo hladno jelo i sva perfektova strogoća. Ostali školski drugovi bili su sinovi imućnih poslovnih ljudi, kao sin vlasnika cipelarske trgovine Denkštajna ili sinovi lekara i bankara. Veoma često danas stojim ispred kakve radnje pa mi ime na portalu dođe poznato, i pomislim, sa sadašnjim vlasnikom išao sam u gimnaziju. Ili čitam u novinama o sudijama s kojima sam bio u gimnaziji, ili o državnim tužiocima ili o vlasnicima mlinova koji su bili u mom razredu, među njima su i mnogi lekari, većina ih je sa mnom išla u gimnaziju da bi postala ono što su bili njihovi roditelji, preuzeli su poslove i službe očeva. Ali zapravo nijedan od njih mi nije ostao u sećanju kao sakati arhitektov sin čije ime ne pominjem. Taj sakati gimnazijalac i svom mogućom ružnoćom i komičnošću opremljeni profesor geografije su oni na koje odmah pomislim, pomislim li na Gimnaziju. Ta zgrada, usred grada i time usred najlepših arhitektura koje su ikad stvorene, malo po malo mi je postajala sve nepodnošljivija i onda iznenada zaista nemoguća. Ali pre nego što sam je konačno i sopstvenom odlukom napustio, a s njom zajedno i internat u Šranenskoj, valjalo je izdražati još mnogu nedaću i nesreću. Tad mi je izgledalo da sam ja treći u vezi s onom dvojicom na koje sam upravo mislio, na sakatog arhitektovog sina i profesora geografije Pitonija, ali za razliku od njih dvojice kojima se njihova nesreća videla na svemu bez izuzetka, moja sopstvena nesreća bila je skrivena duboko u meni, u mom od prirode u sebe okrenutom biću, a prednost takovrsnog bića je da se njegova nesreća ne poznaje, pa je time manje-više neuznemiravano, dok druga dvojica, arhitektov sin i profesor geografije Pitoni, nikad, celog svog života nisu bili ostavljani na miru, ja sam uvek mogao da sakrijem svoju nesreću ispod površine, da je učinim nevidljivom, i što sam bio nesrećniji to se manje od te nesreće na meni i na (i u) mom biću videlo, i pošto se moje biće nije promenilo, danas je isto kao onda, skoro uvek mi uspeva da pokrijem svoje istinsko unutrašnje stanje jednim koje pokazujem prema spolja, koje ne obaveštava o mom činjeničnom unutrašnjem stanju, ta je sposobnost veliko olakšanje. Svakog dana ujutro odlazio sam doduše iz internata u Šranenskoj u Gimnaziju, ali znao sam da neću više dugo ići tim putem, no o toj u meni već najintenzivnije promišljanoj misli nisam još nikog obaveštavao, naprotiv, sad sam nastojao da izazovem utisak kao da je sve u redu, jer sam znao da je to svojevoljno, a posledice te predstojeće odluke bile su mi sve više i više ravnodušne, razmišljao sam takođe kako moram povrediti dedu, napustiću gimnaziju te dakle i internat i celo srednjoškolsko vreme, iako u tom trenutku nisam još sasvim tačno znao na koji način i pod kojim činjeničnim okolnostima, jedino da čvrsto stoji da će se to, za mene tolike godine samo mučno i ponižavajuće stanje završiti. Moralo je pasti u oči da sam iznenada postao disciplinovan i samo još vrlo retko privlačio na sebe pažnju, prefekt i njemu nadređeni čika Franc već dugo nisu imali teškoća sa mnom, iznenada sam se potpuno potčinio i čak napredovao u školi, ali sve samo s izvesnošću da će se to moje vreme muka uskoro okončati. Sada sam takođe često samovao i bavio se tom mišlju okončanja mog gimnazijskog vremena, penjao se na oba gradska brda i tamo se gore satima, ležeći pod drvetom ili čučajući na stenama, predavao posmatranju grada koji je najednom i za mene postao lep. Vreme muka srednjoškolskog vremena za mene je sad bilo još samo pitanje kratkog, ako ne najkraćeg vremena, iznutra sam to vreme muka već ostavio za sobom. Krajem četrdeset i šeste moji deda i baka i majka i staratelj s decom iznebuha su preko noći stigli u Salzburg jer su izabrali da budu Austrijanci a ne Nemci, pošto su na ultimatum nemačkih

vlasti da ili preko noći prihvate nemačko državljanstvo ili da se takođe preko noći vrate u Austriju odgovorili povratkom u Austriju te dakle u Salzburg. Da bih imao gde da ih dočekam i primim, za tri dana sam im pribavio stan u Milnu i tamo ih, u tom stanu, zabarikadirao, u strahu da će ih iz stana proterati drugi beskućnici. Koristeći haotične prilike u koje smo svi bili gurnuti odlukom da ostanemo Austrijanci i da ne postanemo Nemci, pošto sam odavno napustio internat, još neko vreme sam išao u gimnaziju, a jednog dana sam, pošto sam se odavno u sebi oprostio od gimnazije, na polovini puta u Gimnaziju koji me je vodio kroz Rajnhalerštrase, stvarno odlučio da umesto u Gimnaziju odem na Biro rada. Biro rada mi je još isto prepodne ugovorio kod trgovca životnim namirnicama Podlahe u Šerchauzerfeldskom naselju gde sam stupio, ne rekavši mojima ni reč, na trogodišnji zanat. Imao sam petnaest godina.

www.skripta.info